

Zeytun (Süleymanlı) Ermenileri Tarafından Şehit Edilen Osmanlı Askerleri

Ottoman Soldiers Martyred By Zeytun (Suleymanlı) Armenians

Orhan Doğan*

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi

Özet

Bu makalede Ermenilerin Zeytun'a yerleşmeleri ve bu süreçte Maraş ve Zeytun'u hâkimiyeti altına almış olan yönetimlerle olan ilişkileri tarihi süreç içinde ele alınmıştır. Zeytun ve nüfusu hakkında kısaca bilgi verilmiş 1890'lı yıllara kadar Zeytun'daki Ermeni ayaklanmaları genel olarak değerlendirilmiştir. 1878'de imzalanan Ayastefanos Antlaşması'nın 16. maddesi ve Berlin Antlaşması'nın 61. maddelerinin Ermenilere yönelik ne tür fayda sağladığı, Ermenilerin kurdukları cemiyetlerle Osmanlı İmparatorluğunun muhtelif bölgelerinde çıkardıkları isyanlar ve bu isyanlara destek sağlayan bir kısım Batılı Devletlerin Ermeniler lehine verdikleri destekler açıklanmaya çalışılmıştır. Çalışmanın sonraki kısımlarında ise 1895 ve 1914-1915 Ermeni isyanları ve bu isyanlara karşı Osmanlı hükümetlerinin tutumu, isyanlarda şehit düşen askerlerimiz ve yerli Müslüman ahalinin Zeytun Ermenilerinin isyanları ve bu isyanlar karşısında uğradıkları mezalim ayrıntılı bir şekilde irdelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Ermeniler, Türkler, Zeytun, Maraş

Abstract

This Article deals with Armenians who settled in Zeytun and their relations with government authorities. Demographic aspect of Zeytun till 1890's and Armenian revolts in Zeytun have briefly mentioned. How 16th article of Ayestafanos and 61th article of Berlin Treaty helped the Armenians?, Armenian organizations, Armenian revolts taken place in different parts of the Ottoman Empire and Western powers who supported these revolts have been explained. In the later part of the article, 1895 and 1914-15 Zeytun revolts, Ottoman respond to these revolts, Turkish soldiers martyred by the Armenians and damages inflicted on the local Muslims are explained in details.

Key words: Ottoman, Armenians, Turks, Zeytun, Marash

Giriş

1878 yılında imzalanan Ayastefanos Antlaşması'nın 16. maddesine ve Berlin Antlaşması'nın 61. maddesine Ermeniler lehine hükümler konulmuş ve bu maddeler, Ermenilere bağımsız Ermenistan kurulması yönünde ümit vermiştir. Bağımsız devlet kurma hayali ile tahriklere kapılan ve bu sebeple de Çarlık devletlerinin kendi siyasi çıkarlarına alet olan ve neticede bu devletlerin desteğini elde eden Ermeniler, kurdukları cemiyetlerle (Taçnak ve Hınçak) de Osmanlı İmparatorluğu'nun muhtelif bölgelerinde isyanlara katılmışlardır.

Maraş vilayeti sınırları içerisinde yer alan Zeytun da Ermenilerin sürekli olarak isyan çıkardığı yerlerdendir. Zeytun, Ermenilerin Kilikya olarak adlandırdıkları bölgenin doğusundadır. Toros dağları silsilesi içinde bulunan ve Maraşın kuzeyindeki Berit dağının güney eteklerinde yer alan Zeytun, eski bir Ermeni yerleşim merkezi idi. Zeytun Ermenileri, 1870'li yıllarda Fransızlara başvurarak bağımsızlıklarını dahi istemiştir.

Ermeni yazarlara göre Zeytun; Urfa'dan gelmiş yedi aileden, 1064 yılında Ani'nin Bizanslılara geçmesinden sonra oradan Anadolu'nun çeşitli yerlerine dağılan göçmenlerden, Vanlılardan, başka yerlerden o bölgeye sığınmış Ermenilerden, Rupinyan soyunun kurucusu olan Rupen ile birlikte gelen Pakradunilerden oluşuyordu.¹ Ermeni tarihçi Dabağyan da, Zeytunlu Ermenilerin kökenini açıklarken; *"Ani Beldesi'nin Bizanslılara geçmesinden ve Bizanslıların Ermeni katliamından sonra, Anadolu'nun muhtelif bölgelerine dağılan Takraduni Hanedanı mensupları Haçin ve Zeytun havalisine yerleşmişlerdir"* demektedir. Yazara göre bunlar; *"birtakım entrikalara müsait gayr-i Ermeni unsurlar"* idi.² Ermeni tarihçi Semerciyan'a göre Zeytun Ermenileri; *"Rupinyan soyundan Zarmanuhi adında bir kadın, Ani krallığının yok olmasından Zeytun'a gelerek orada 65 yıl hüküm sürmüştür. Daha sonra Zeytunlular, Maraş'ta Dulkadir oğullarının, bazen de Çukurova'da Tecirli Türkmenlerinin idaresi altında bulunmuşlardır"*.³

Yukarıda verilen bilgilerden de anlaşıldığı gibi, gerek Zeytun ve gerekse Kilikya'daki Ermeniler, Selçukluların zaferleri önünde perişan bir halde kaçan, idaresine girdikleri Bizanslılar tarafından da buldukları yerlerden çıkarılan Ermenilerdir. Bunlar; Haçin, Zeytun gibi Toros'un savunması kolay yerlerine ve geçit noktalarına sığınmışlardır. Bizans yönetiminin Ermenileri Ç Anadolu'ya göçe zorlamasından sonra, Kilikya, Ermeniler için önemli bir sığınak olmuştur. Bölgeye gelen Ermeniler, Bizans tarafından kendilerine tabi olarak Kilikya'daki Çehir ve kalelere yönetici olarak tayin edilmişlerdir.⁴ Ermeniler, 1071 yılındaki Malazgirt savaşından sonra Anadolu'da Bizans hâkimiyetinin süratle çökmesi üzerine

¹ Esat Uras, **Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi**, Belge Yayınları, İstanbul 1976, s.486; Yalçın Özalp, **"Millet-i Sadıka" Patirtisi ve Maraş (Kahramanmaraş'ta Ermeniler)**, İstanbul (tarihsiz), s. 128.

² Levon Panos Dabağyan, **Sultan Abdülhamid Han ve Ermeni Meselesi**, Kum Saati Yayınları, İstanbul, 2001, s. 179.

³ Uras, a.g.e., s.486.

⁴ Mehmet Ersan, **Türkiye Selçukluları Zamanında Anadolu'da Ermeniler**, (Basılmamış Doktora Tezi), s. 21, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 1995.

Toroslar, Kilikya, Maraş, Malatya gibi yerlerde nüfusça çoğalmışlar ve küçük prenslikler kurmuşlardı.⁵

Ermeniler, XI. yüzyıldan başlayarak uzun yıllar Selçuklulara, Selçuklu Devleti'ne bağlı diğer Türk devletlerine ve daha sonra Çhanlılara bağlı olarak varlıklarını sürdürmüşlerdi. Bu tarihi süreç içinde Ermenilerin Maraş bölgesine yönelik bazı olumsuz faaliyetler içinde buldukları bilinmektedir. Nitekim 1156 yılında Selçukluların iç meselesinden yararlanan Ermeniler Çarı yakıldılar.⁶ 1206'da Maraş'ı yağmalayan Kilikya Ermenileri, 1258 yılında bu Çare tekrar saldırdılar.⁷ Ermeniler, Büyük Selçuklu Çmparatorluğu ve Türkiye Selçukluları dönemlerinde geniş bir hürriyet ve hoşçörü içinde hayatlarını sürdürmüşlerdir.

Dulkadir Beyliği'nin kurulması ve XIV. yüzyılın ortalarında da Adana ve yöresinde Memluklara bağlı Ramazanoğulları Beyliği'nin kurulmasıyla bu iki beylik, Ermeni Prensligi'nin sınırlarını oldukça daralttılar. Ayrıca Konya ve yöresine sahip olan Karamanoğulları Beyliği de Kilikya Ermenilerine sürekli saldırmaktaydı. Artık Kilikya Ermeni Prensligi, Memluklar Devleti ve bu Türk beylikleri tarafından sürekli denetim altındaydı. 1374 yılında Memluklar, Kilikya Ermeni Prensligi'ni ortadan kaldırmak için harekete geçtiler. Anazarba ve Sis hariç Kilikya bölgesindeki Ermenilerin elinde bulunan bütün yerleşim yerleri alındı. Geben Kalesi'nin de Memluklara teslim olmasıyla kalede bulunan Ermeni Prensi IV. Leon, Memluklara esir düşerek hanımı ve akrabaları ile birlikte Kahire'ye götürüldü. Bu olaydan sonra Sis, doğrudan doğruya Memluk Sultanına bağlanarak naiplik haline getirildi. Son Ermeni Prensi IV. Leon'un, Aragon Kralı tarafından kurtuluş fidesi ile Memluklardan alınarak Fransa'ya götürülmesi ve Leon'un 1393 yılında Paris'te ölmesiyle⁸ Zeytun Ermenileri bu tarihten itibaren Dulkadirli Türkmenlerine tabi olmuşlardır.

Yavuz Sultan Selim, Çaldıran zaferinden sonra (1514) Dulkadiroğlu Beyliği'ni ortadan kaldırmak için harekete geçmişti. Bu hareket sonucunda 13 Haziran 1515'te Turna Dağı'nda Osmanlılar ile Dulkadirliiler arasında yapılan savaşta Alaüddeve Bey yenilerek dört oğlu ile birlikte idam edilmişti. Böylece Dulkadiroğulları Beyliği fiilen sona erdi. Bundan sonra Zeytun da dâhil olmak üzere Maraş bölgesi Osmanlı hâkimiyetine girmiştir.

Ermenilerin Zeytun'da İsyân Hareketleri

Zeytun, 16. yüzyılda Maraş sancağına bağlı bir köy olup kalesi de vardı. 1515 yılında Osmanlı topraklarına katılan bölge için Kanuni Sultan Süleyman döneminde tahrir işlemi yapılmıştır. 1523 yılında Zeytun'da yaklaşık olarak 3.700 civarında nüfus yaşamaktaydı. (737 hane, 15

⁵ Erdal Gler, *Ermeni Meselesinin Perspektifi ve Zeytun İsyânları*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1995, s.65.

⁶ Hasan Basri Karadeniz, "Dulkadiroğulları Beyliğine Kısa Bir Bakış", *Türk Dünyası Araştırmaları*, S. 104, İstanbul, 1996, s.133.

⁷ Gıyas Gökhan, "13. Yüzyılda Maraş", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 13, Konya, 2005, s. 192.

⁸ Mehlika Aktok Kaçarlı, *Kilikya Tabi Ermeni Baronluğu Tarihi*, KÖKSAV Yayınları, Ankara, 1990, s. 79-82

keÇiÇi.⁹ 1563 tarihli MaraÇ Tahrir Defteri'ne göre; Çbir nüfusunun sadece % 10'nun Ermeni olduğu ve bu nüfusun büyük bir kısmının Zeytun'da yaÇadığı anlaÇılmaktadır. 1563 yılında Zeytun'da Müslümanların sayısı 148, Gayrimüslimler ise 1928 idi. Aynı zamanda Zeytun nahiyesine bağlı 6 Müslüman köyü, 6 Gayrimüslim köyü bulunmaktaydı.¹⁰ 1564'te ise Zeytun'un nüfusu yaklaÇık olarak 3450 idi (891 nefer, 99 yarım çiftlik sahibi ve 526 ekilecek arazisi olmayan evli vergi mükellefi yaÇamaktaydı). Halk, cizye dâhil bütün vergilerini vermekte ve bunların toplamı ise 51.609 akçe idi.¹¹ Aslen Ermeni olan Polonyalı Simeon 1608-1619 yılları arasında Anadolu'yu da kapsayan bir seyahate çıkmıÇve 1613 yılında MaraÇ ve Zeytun'a da uğramıÇtır. Onun anlattıklarına göre; "*Maraş'ta 20 hane, Fırnız'ta ise 44 hane Ermeni vardır*". Yazara göre Zeytun; "*Maraş'ın kuzeyinde, iki günlük mesafede, dağ ve çaylarla çevrili olup metin bir kale vaziyetinde tamamıyla Ermenilerle meskundur. Zeytun halkının gelirinin, büyük kısmı civarda bulunan demir madeninin işletilmesiyle temin edilir*". Yazar, seyahatnamesinde, kasabada önceden 800 ev varken daha sonraki yıllarda çıkan Celali isyanları nedeniyle 30 ev kaldığını ifade etmiÇtir.¹²

Zeytun, Ceyhan nehrine karıÇan bir çay üzerinde çok dağlık ve verimsiz bir kaza merkeziydi. Zeytun halkı çok fakir bir bölgede yaÇadıklarını ve imkanları bulunmadığını ileri sürerek "vergiden muaf kılınmaları için" IV. Murat (1612-1640)'tan ferman aldıklarını iddia ederlerdi. 1884 senesinde yanmıÇ olduğunu söyledikleri bu fermanla sözde; "*Osmanlı Padişahu Zeytun kasabasının yıllık vergisini 15.000 kuruş olarak tespit etmiş, başka hiç bir hükümdarın buna karışmamasını, Osmanlı memurlarının kasaba içinde bulunmamasını emretmiş*" idi. Zeytunlu Ermeniler, 1862'ye kadar çıkarttıkları isyan hareketlerini bu fermana, dolayısıyla vergi vermemeye dayandırmıÇlardır. Anadolu'daki isyankârlarla mücadeleyi Çddetli bir Çkilde yürütmüÇolan IV. Murat'ın böyle bir ferman verme ihtimalinin neredeyse imkânsız olduğu düĐünüldüĐünde¹³ Zeytunlu Ermenilerin bu isyanlarının haksızlığı daha iyi anlaÇılacaktır. IV. Murat'a ait yukarıda söz konusu olan fermanın uydurma olduğu kesindir. Ancak Ermeniler, Zeytun'da çıkardıkları bütün isyanları kendilerince bu fermana* dayandırmıÇlardır. Belirtmek gerekir ki

⁹ Nejat Göyünç, **Osmanlı idaresinde Ermeniler**, Gültepe Yayınları, İstanbul 1983, s.55

¹⁰ Refet Yinanç-Mesut Elibüyük, **Maraş Tahrir Defteri (1563), C.1**, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1988, s. XXXII, XXXVII.

¹¹ Göyünç, **Osmanlı idaresinde Ermeniler**, s.55-56

¹² Hırand D. Andreasyan, **Polonyalı Siemon'un Seyahatnamesi: 1608-1619, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Faültesi Yayınları, İstanbul, 1964, s. 156.**

¹³ Kamuran Gürün, **Ermeni Dosyası, TTK Yayınları, Ankara, 1988, s. 157-158.**

* Ferman, sadeleÇirilmıÇ Çkiliyle Çu içerikte idi: "Zeytun kasabası taÇık olup geniÇ arazisi bulunmadığından geçimlerini teminde güçlük çekmeleri, buğday, arpa ve bütün hububatın dıÇarıdan gelmesi gerektiği ortada olduğundan, büyük Çbirlerde bulunan bütün tebaamdan MaraÇsancağına tâbi Zeytun kasabasını ayrı tutarak ödeyecekleri haraç vergisinden muaf kıldım. Yalnız yıllık vergileri on beÇbin kuruÇolup, bu para da Ayasofya cami'inin vakıf memuruna verilsin ki, kandillere zeytinyağı alınıp cami aydınlatılsın. On beÇ bin kuruÇ ta kendi kiliselerine versinler. Yine kandilleri ile ibadethaneleri aydınlık olsun. Gerek Ayasofya cami'ine ve gerek kendilerinin kiliselerine vakıf sayılsınlar. BaÇla bir hükümdar müdahale etmesin. Lütuflarıma nail olan Zeytun'da Osmanlı memurları kasaba içinde bulunmasın, hem de Osmanlı memurlarından birisi yolculukta kasabaya rastlarsa, o gezgin kasabada yatmayıp Çbirin dıÇarısında yatsın. göyle ki vermiÇolduğum imtiyaz ve

IV. Murat Han zamanında Ermenilerle ilgili bir ferman çıkarılmıştır. Ancak o fermanın konusu farklıdır.¹⁴

Yukarıdaki bilgilerden sonra Zeytun'da 1895 ve 1914–1915 yıllarına kadar ortaya çıkan Ermeni ayaklanmalarını ve bu ayaklanmalara karşı Osmanlı idarecileri tarafından yapılan karşı hareketleri şu şekilde açıklamak mümkündür: Zeytun halkının 1774 yılındaki Rus savaşı sırasında vergilerini doğrudan Maraş'a vermeleri gerektiği hususunda 1780 yılında Maraş Valisi Ömer Paşa'nın talebinin reddedilmesi üzerine isyan hareketi başlamış ve bu isyan sonucunda Ömer Paşa öldürülmüş, Zeytun ise 7 ay kuşama altında kalmıştır. 1782'de Ömer Paşa'nın ardından Ali Paşa 15000 kuruş vergiyi vermemekte ısrar eden Zeytun'lu eşiğe karşı hareketlere geçmiştir. Göredin civarında yapılan çatışma sonucu yenilmiş ve geri çekilmiştir. 1808'de Maraş Mutasarrıfı Kalender Paşa Zeytun'a gelerek burayı 9 ay kuşama ve Zeytun'lulara 6 kese vergi vermeyi kabul ettirmiştir. Zeytun eşiğinin yolları kesip Maraş'a saldırma ihtimaline karşı şehir ahalisinin isteği üzerine Halep Valisi Zeytun'u muhasara etmiş, ancak bir sonuç alamadan geri dönmüştür. Bunun üzerine daha da Gımaran Zeytun'lulara karşı 1819'da Çapanoğlu Celal Mahmut Paşa Halep'ten Hülbul oğlunu cezalandırıp dönerken Maraşlıların isteği üzerine Zeytun üzerine yürümüştür, ancak bir sonuç alamamıştır.¹⁵ 1829'da Kayseri Valisi Köse Mehmet Paşa Zeytun eşiğinin Müslüman köylerine yaptığı baskınlar, katliam ve zulüm karşısında devlet tarafından Zeytun'a gönderilmiş, o da esassız bir şey yapamamıştır.¹⁶ Sürekli isyan durumunda olan Zeytun eşiği, Hıristiyan Âleminin dikkatini çekmiş, bu durumu kendi lehlerine çevirmek isteyen Amerikan Bord Ajanları 1832 yılında İstanbul'da toplanarak Maraş'da dâhil olmak üzere on şehirde Ermeni milli şuurunu aşılamak ve harekete geçirmek için hayır cemiyetleri adı altında yaklaşık iki yüz milyon dolar para harcamışlardır. Nitekim bu şekilde dışarıdan destek bulan Zeytun Ermenileri bölgeyi kan ve ateşle boyamışlardır. Bu durum karşısında Bayezit oğlu Süleyman Paşa eşiğe karşı arasına ikilik sokmaya çalışmış, başarılı olamayınca Zeytun'u muhasara etmiştir. Bu muhasara kış mevsimine kadar devam etmiş, iyi netice alınmış, ancak daha sonra ağır kış koşulları yüzünden kaldırılmış, kesin bir sonuç alınamamıştır.¹⁷ 1835'de Tosun Paşa yedi yıllık vergi için bazı Zeytun'luları hapsedmiş, Zeytun'lular da buna karşılık bazı Maraşlıları gelenlerini kaçırmışlardır. Ancak daha sonra iki taraf ta karşılıklı olarak ellerindeki rehinleri bırakmak şartıyla anlaşmışlardır. Fakat vergi meselesi yine çözülememiştir. 1836'da Maraş'ta Topalyan'ın öldürülmesi ve Deli

bağımsızlığı hiçbir kimse bozmayıp kendi kendilerini idare etsinler. Böyle bileler hükümdarlık mührüne itimad kılarlar". Bkz.; Özalp, "Millet-i Sadıka" Patirtisi ve Maraş (Kahramanmaraş'ta Ermeniler), İstanbul (tarihsiz). s. 129; Uras, a.g.e., s.488.

¹⁴ Özalp, "Millet-i Sadıka" Patirtisi..., s. 129; Memet Yetiğin, "The Muslim And Non-Muslim Population In Maraş And Zeitun Revolt Of 1895" Review of Armenian Studies, Volume 1 Number 4, 2003, s.114.

¹⁵ Esat Uras, Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi, s.488-489; Ayrıca Bkz.; Özalp, "Millet-i Sadıka" Patirtisi..., s.131-132.

¹⁶ Özalp, "Millet-i Sadıka" Patirtisi..., s. 132; Uras, Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi, s. 489.

¹⁷ Özalp, "Millet-i Sadıka" Patirtisi ve Maraş (Kahramanmaraş'ta Ermeniler), s. 132-133..

KeĖĖ olayı ortaya çıkmığtır.1840'da Akçadağ hareketi yapılmığtır. 1842'de Tecirliiler ile çarpığma olmuğtır.¹⁸

Zeytun Ermenileri'nin isyanlarında eğkuya Ėruhu, Marağ dığındaki Ermeniler tarafından da destek görmüğtü. Örneğin, Ėmir'li Yakavor ve Agopyan isimindeki Ermenilerin Zeytun'daki mekteplere 200 lira; Kahire'de bulunan Arapkirli Bogos'un ise 400 lira yardımında bulunmaktadır. Bu yardımlarla beraber Ermeni Birleğik Cemiyeti, Zeytun'daki mekteplere özel yetiğtirilmiğ öğretmenler tayin etti (1850). Bu öğretmenlerden Galata Büyük Ermeni Mektebi'nde yetiğen Zeytun'lu Harutyun Çakıryan isimli komitacı "faal üye" sıfatı ile Zeytun'a geldi. Çakıryan'ın geliğiile Zeytun isyanları tamamen *istiklal fikrine* dayanmaya bağladı. Ermenilerin zulüm ve yağmalarından bıkan Türk köylüleri yurtlarını terkederek göç etmeye bağadılar (1850).¹⁹ 1850 yılında Zeytun'a gelen öğretmenlerden Avedik Keshonyan faaliyet alanını geniğleterek sözde hayır cemiyetlerinin faaliyetlerinde önemli rol oynadı. Zeytun'a gönderilmiğolan Türk düğmanı ve komitacı Anedikden isimli öğretmen faaliyetlerine bağladı. Asi Ermeniler yeni öğretmenlerinin telkini ile Müslümanlara akla hayale gelmedik zulüm ve iğkâceler yapmaya bağadılar. Müslüman köylerini yağmaladılar. Devletin 150.000 kuruğuk vergi borcunu ödemeyen bu Ermenilerin son yaptıkları zulüm ve katliamlar üzerine 1852'de Mutasarrıf Ėlodra'lı Mustafa Pağa Zeytun'lular üzerine harekete geçmiğtir. Ancak kesin bir sonuç alınamamığtır. 1853 yılında Hovakim ve Melik Arzuruni adındaki papazlar, ihtilal hazırlıklarında bulunmak için Zeytun'a yerleğiler. Hovakim, Zeytun'da valilik görevinde bulunmuğ ve yerli ahaliden dört kiğyi idare meclisi üyesi, bir papazı da hâkim yapmığtır. Bu süre içinde de Göredin kalesini tamir ettirmiğtir. Kalenin tamir masraflarını karĖılamak için Zeytun eğkuyası, Müslüman köylerine baskınlar düzenlemiğtir. 1860'da MarağMutasarrıflığına Aziz Pağatayin edilmiğtir. Bu sırada Zeytun her zaman olduğu gibi yine isyan durumundadır. Lübnan'a yeni bağımsızlık verildiğinden Ermeniler de bağımsızlık hülyasına kapılmığlardır. Osmanlı devletinden bağımsızlık isteyen Zeytun Ermenileri etraftaki geçitleri ve yolları tutmuğlar, ele geçirdikleri Müslümanları her türlü amansız iğlencelerle katletmiğlerdir. Aziz Pağabu zulme son vermek üzere yaklaÇık 10.000 piyade askeri üç bin kadar süvariye toplayarak harekete geçmiğtir. Bu kuvvetlerle Zeytun'u muhasaraya bağadığı Ėün Aziz Pağaazledilmiğtir.* Bunun üzerine Aziz

¹⁸ Uras, **Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi**, s.489; Ayrıca Bkz.; Özalp, "**Millet-i Sadıka**" **Patırtısı ve Marağ (KahramanmaraÇ'ta Ermeniler)**, s.133-134.

¹⁹ Özalp, "**Millet-i Sadıka**" **Patırtısı ve Marağ (KahramanmaraÇ'ta Ermeniler)**, s. 134-135.

*1861 yılında Haçin (Günümüzde Adana'nın Saimbeyli ilçesi)'den Zeytun'a gelen Leon isiminde bir Ėanus Zeytun'lulara, III. Napoleon'a verilmek üzere bir dilekçe yazdırmığ ve bu dilekçede, özetle: Zeytun'luların bağımsızlık istediği ve bağlarına da Ermeni bir valinin atanmasını istedikleri belirtilmiğtir. Leon, Zeytunlu Ermenilere yazdırmığ olduğu bu dilekçeyi, Paris'e giderek Ėmparator Napoleon'a vermiğ ve daha sonra söz konusu dilekçe Ėstambul'daki Fransız elçisine gönderilmiÇtir. Bu sırada Ėstambul Ermenileri, Zeytun'daki geliğmelerle ilgili Ėkâyette bulunmak üzere Kirkor Vartabet Apartyan'ı, Napoleon'a göndermiğlerdir. Ėikâyet dilekçesini alan Napoleon, Ėstambul'daki Fransız elçisine gereğinin yapılması için derhal emir vermiğ ve elçi de harekete geçerek Babı Âli'ye müracaat etmiÇtir. Babı Âli, bu geliğmeler üzerine Zeytun üzerine gönderdiği askeri geri çekmiğ ve Aziz Pağayı da görevden almığtı Bkz., Özalp, "**Millet-i Sadıka**" **Patırtısı...**, s. 137, 141-142; Ayrıca Bkz.; Uras, **Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi**, s.489-490.

PaÇatopladığı askeri olduğu yerde bırakarak Çhri terk etmiştir. Aziz PaÇa'nın ayrılması piyadenin dağılmasına sebep olmuştur. Süvariler biraz dayanırlarsa da Zeytun'lu Ermenilerin hücumu üzerine onlar da geri çekilmek zorunda kalırlar. Bu gelişmeler üzerine eÇkıya, iÇ iyice azıtır. Müslüman köylerini basarlar, yakaladıkları Müslümanları parça parça ederler. Bununla kalmayıp geri çekilen askerin peÇne düÇçek ağır zayıat veririrler.²⁰

Zeytun kasabası Çgha (Prens) denilen Çahıslar tarafından yönetilirdi. Dört mahalleden ibaret olan Zeytun'da dört Çgha bulunmaktaydı. Bunlar kendilerine tahsis edilen köylerden vergi almaktaydılar. Bu durum 1865 yılına kadar devam etti. Osmanlı hükümeti, Ermenilerin milliyetçilik hırsına kapıldıklarını, yapılan isyanların aslında Zeytun'a bağımsızlık kazandırmak için hükümete karÇı isyan olduğunu görünce meseleyi kesin olarak halletmek için 1865 yılında Salih Efendi'yi ilk olmak üzere Zeytun kaymakamı olarak tayin etmiştir. Böylece Zeytun'da resmen devleti temsilen idari bir makam oluÇturulmuÇtu. Zeytun Çgha'ları ise o sırada MaraÇValisi Cevdet PaÇa tarafından Çtanbul'a gönderilmiştir, ancak daha sonraki gelişmeler üzerine Çgha ünvanını taÇyan bu Ermeniler tekrar Zeytun'a geri dönmüÇtür.²¹ 1868 yılında Ermeniler Zeytun'da ve memleketin muhtelif yerlerinde yeni ayaklanmalar çıkarmışlar, batılı devletlerin bir kısmının kendilerine yardım etmelerini istemiÇtür. Örneğin; Çtanbul'daki Çngiltere'nin büyük elçisi, Eliot, hükümete yazdığı raporda, kendisini ziyaret eden Ermeni Patriği'nin: “Eğer Avrupa'nın bu işe karışması ve dikkatlerinin çekilmesi için ihtilal ve isyan çıkarmak lazımsa bunu yapmanın hiçte zor olmadığını” söylediğini belirtmektedir. 1873'te Zeytun Ermenileri Türk köylerini basmaya ve katliamlar yapmaya devam ettiler, yine 1875 yılında da Zeytun'da birçok mezalimde öncü rol oynayan Babik PaÇa isimli biri birçok Müslümanı katletti. 1877 yılında Halep'e vali olarak tayin edilen Kamil PaÇa zamanında Türk-Rus savaÇının baÇamasını fırsat bilen Zeytun Ermenileri yeniden isyan ettiler. Kamil PaÇa isyanı bastırmak için önemli tedbirler almıÇ, ancak Halep'teki Çngiliz konsolosu kasıtlı olarak bu tedbirleri önlemeye çalıÇmıÇtır. Daha sonra ise bu konsolosun verdiği raporlara dayanarak Çngiliz sefaret, Kamil PaÇa'yı Osmanlı hükümetine Çkâyet etmiş, bunun üzerine Kamil PaÇa görevden alınmıştır. Ancak daha sonra Kamil PaÇa'nın haklı olduğu anlaÇıldığında, taltif edilerek Dâhiliye MüsteÇarlığına getirilmiştir.²²

3 Mart 1878 tarihinde imzalanan Ayastefanos antlaşmasının 16. maddesiyle Ermeni meselesi, uluslararası bir mesele olarak tarih sahnesine çıktı. Bununla yetinmeyen Ermeniler yeni teÇebbüslere geçerek; “Ermeni Bağımsızlık Projesinin” kabulü için Petersburg'a gönderdikleri heyetlerin faaliyetleri sonucunda burada birçok kararlar aldirdılar. Bu kararlar arasında “Ermenistan'daki Türklerin silahlarının toplatılması ve Zeytun'a eskiden olduğu gibi bağımsızlık verilmesi” de vardı. Bu tarihlerde Çtanbul hükümeti yabancı devletlerle uğraÇırken MaraÇhalkı da Zeytun Ermenilerinin zulümlerinden yılmıştır. Babik PaÇa'nın zulmünden dolayı halk periÇan olmuÇ, durumun vahameti ve halkın Çkâyeti üzerine Halep Valisi

²⁰ Özalp, “Millet-i Sadıka” Patırtısı..., s. 136-137; Çler, Ermeni Meselesinin Perspektifi ve Zeytun İsyamları, s. 105.

²¹ Özalp, “Millet-i Sadıka” Patırtısı..., s. 137, 141-142; Ayrıca Bkz.; Uras, Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi, s.489-490.

²² Özalp, “Millet-i Sadıka” Patırtısı..., s. 142-145,

Veysi Pağa Zeytun üzerine yürümüŒ, Ermeni marhasa (piskopos)'sı ile on iki kiŒi tutuklamıŒtı. Bunun üzerine dağlarda dolaŒan Babik Pağa Zeytun'a inerek Kaymakamla beraber yirmi iki kiŒi dağa kaldırmıŒtı. Kaymakamın müracaatı üzerine Halep ve MaraŒta tutuklu olarak bulunan Zeytunlular serbest bırakılmıŒtı. Bu olay üzerine Babik tamamen Ğırdı. EĒkmalık hareketlerine devam etmenin yanında Ğstanbul'a heyetler göndererek yabancı müdahalesi için sebepler oluŒturdu. Bunda da baĒarı oldu. Nitekim yabancı elçiliklerin Ermenilerin lehine yapmıŒ oldukları çalıŒmalar sonucunda Ermenilere af çıktı, Babik, Zeytun Belediye BaĒkanı oldu. Osmanlı Hükümeti Zeytun'da bir kıĒa* yaptırmak gereğini duydu. KıĒanın temel atma törenine katılan Sis (Kozan) KataĒikos'u törende yaptıĒı konuŒmada Zeytun'lulara hitaben: "... Bu kışla gerçekte sizin askeriniz içindir. Böyle biliniz." ²³ diyerek gelecekle ilgili Zeytun Ermenilerini umutlandırdı.

Netice itibariyle 1878 yılında Berlin Kongresi'ni etkilemek amacıyla Zeytunlu Ermenileri'nin çıkarttığı isyan sonucunda üç yüzden fazla Türk'ü öldüren Zeytunlu Ermeniler, Ğngilizlerin desteĒini alarak kendilerine af çıkarılmasını saĒlamıŒlardır. Bu isyan, Zeytunlulara büyük bir cesaret saĒlamıŒtır. Ğyanı çıkararak kiŒinin de Belediye reisliğine getirilmesi, haksız koruyan, yanlı Avrupalı devletlerinin politikasının bir tezahürü olarak görülmelidir. Neticede Zeytunlu Ermenileri kendi amaçları için kullanan devletler aynı zamanda Zeytunluları himaye etmek için de adeta birbirleriyle yarıĒmıŒlardır. Bölgedeki konsololarla sürekli irtibat halinde olan Ermeniler ise isyanlardan önce bazı emirleri direk bunlardan almıŒlardır.

Zeytun Ermenileri'nin çıkarttığı isyanların belli baĒılarını bu Ğkilde özetlemekle birlikte Zeytun'luların tarihleri boyunca kaç defa isyan ettiĒi meselesi mevcut bilgiler çerçevesinde kesin deĒildir. Nitekim söz konusu isyanların 1545 yılından 1921 yılına kadar aralıklarla yaklaĒık olarak 400 yıl devam ettiĒi ilgili kaynaklarda belirtilmektedir. Bazı Ermeni yazarları ise 1780–1916 yılları arasında 41 isyan hareketinin gerçekteĒiğini ifade etmiŒlerdir. Ancak yine de bu konularda kesin bir sayı vermenin mümkün olmadığı anlaĒılmaktadır ²⁴.

1- 1895 İsyanı'nda Şehit Olan Askerler

Berlin Antlaşması'nın 61. maddesinde belirtilen Ermeni meselesi yanında Kıbrıs'la ilgili geliŒmeler ve yapılan antlaşma yeni sıkıntılarının ortaya çıkmasına sebep olmuŒtur. Bu olumsuz geliŒmeler yanında Erzurum, Pasin, Sasun ve Zeytun'da çıkan olaylar (1893), Avrupa'da Ermenilerin katledildiĒi propagandasının yapılmasına ve bu durum da Hıristiyanların dikkatlerini yeniden Ermeni meselesine çekmiŒtir. Bunun üzerine Rus-Ğngiliz-Fransız baĒtercümanları Osmanlı Hükümeti'ne baĒurarak "Mayıs Projesi" adını verdikleri İslahat Projesini padiŒaha verdiler. Tarih'e 11 Mayıs 1895 İslahat Projesi olarak geçecek olan bu muhtırada daha önceden söz verilen DoĒu illerindeki ıslahatın yapılması

* Ek- 6'da KıĒanın Edip Bey tarafından çizilen krokisi.

²³ Özalp, "Millet-i Sadıka" Patırtısı..., s. 162-165.

²⁴ Ermeni Komitelerinin Amal Harekat ve İhtilaliyesi (E.K.A.H.İ), (Hazırlayan, Erdoğan Cengiz), BaĒbakanlık Basımevi, Ğstanbul 1983, s.22; Özalp, a.g.e., s. 128; YetiĒen, a.g.m., s. 113.

istenmekteydi. Muhtıra ve sonrası çıkan 25 Ağustos 1895 tarihli Padiğan Ğadesi, Ermenileri ve onları destekleyen Hıristiyan devletleri umutlandırdı. 11 Mayıs 1895 Projesi, Ermeniler için bir kurtuluğbelgesi ve bağımsızlık için atılan ilk adım olarak kabul olundu. 23 Temmuz 1895 tarihinde siyasi sebeplerden dolayı mahkûm olan Ermenilerle ilgili genel af çıkarıldı. Ğakir Pağa Osmanlı hükümeti tarafından ıslahatı uygulamakla görevlendirildi. Ancak Ğakir Pağa'ya verilen emirde durumun geiğtirilmesi yönünde talimat olduğunu anlayan Ermeniler, hayal kırıklığına uğradılar. Ermeniler, ıslahat meselesinde  büyük devletin Osmanlı Ğmparatorluğu'na istediklerini yaptıramayacağını yani bağımsız ya da muhtar bir Ermenistan'ın vücut bulamayacağını anlamaları üzerine, muhtırayı veren Hıristiyan batılı devletlerin destekleriyle Anadolu'nun birçok yerinde isyanlar çıkardılar. Ğyan ıkarılan yerlerden biri de Zeytun'du.²⁵

1895 yılında çıkan isyanda, Zeytun'un demografik yapısının ve coğrafi özelliklerinin etkisi büyüktü. Halep'teki Ğngiliz konsolosu Henry Barnham, köyün, at ile gidildiğinde Marağa 12 saat sürdüğünü ve 57,6 km uzaklıkta olduğunu belirtmektedir. Ayrıca Zeytun'un bölge olarak dağlık olduğunu belirten Barnham'a göre, köyde 8000-9000 Ermeni nüfusu bulunmaktaydı. Zeytun isyanlarında coğrafi özellikler kadar, Ermeni gizli silahlı örgütünün köydeki provokasyonları ve bölücü faaliyetleri de önemli yer tutmaktadır. Özellikle 1887'de bir grup ğrenci tarafından Cenevre'de kurulan Hınçak Komitesi, isyanın bağamasında ve geliğmesinde önemli rol oynamığtır. Bu rgt, imparatorluğun içinde faaliyetlerini gizlice yürütürken, Avrupa'da da Osmanlıya karđı terörist faaliyetlerde bulunmuğtır. Partinin lideri Avedis Nazarbek, 1895 tarihli mektubunda, yaptıklarının Ğddete karđı Ğddet olduğunu ve savunma amaçlı olduğunu belirtmiğtir. Zeytun, Osmanlı idaresine karđı olan Ermeni eğkırıyası için bir merkez haline gelmiğtir. Ayrıca burası Ermenilerin, sınırlama olmadan rahatça silah tağdıkları iki yerden birisiydi. Ayrıca Zeytun'lular kendi silahlarını, Zeytunacarı adı verilen tüfek ve mermilerini yapabilmekteydiler. Yasal olarak elde edilen silahların yanı sıra Amerika'dan ve Rusya'dan kaçak silahlar da getirilmekteydi, bu silahlardan biri Martin'di. Liderlerin tamamı aşağıda da belirtildiği gibi Avrupa'da bulunmuğ ve kendilerini isyan konusunda eğitmiğlerdi. Hınçak liderlerinden olan Agasi; Amerika, Ğngiltere ve Kıbrıs'da bulunmuğtır. Antep'te gizlice alığmalar yapmığtır. Agasi, Tfekiyan adı ile bir taraftan eğkırıya örgütüne taraftar toplarken bir taraftan da Zeytun'a askerler gndermiğti.²⁶

Zeytunlu Ermenilerin en büyük isyanı, 24 Ekim 1895'de bağlayan ve 28 Ocak 1896'da sona eren isyandır. Birçok komitenin ortaklağatertip ettiği ve uzun süren bir hazırlık aşamasından sonra gerekleğtirilen isyanda, Türkler 20.000 kadar kayıp vermiğlerdir. Daha nceki isyanlarda olduğu gibi bu sefer de 1895'te en uzun süreli isyanı çıkaran Zeytunlu Ermenilere Avrupa'da öğrenim gören Ermeni komitacılar öncülük etmiçtir. Avrupa devletlerinin isyancılara yardımı, isyanın bağından sonuna kadar srmğtir. Bu isyana birçok komite destek vermiğ ve geniç ölçüde silah ve para yardımı yapılmığtır.

²⁵ zalp, "Millet-i Sadıka" Patırtısı..., s.165-168.

²⁶ Yetiğin, a.g.m, s. 105-108.

1895 Çıyanı'ndan önce 29 Eylül 1893 tarihinde Zeytun'da Jandarma Osman, Ermeni eÇkılarınınca katledilmiştir. Olaydan dolayı mahkûm olan eÇkya hakkında Haleb Valiliği'nden malumat istenmiştir.²⁷ 23 Temmuz 1895 tarihinde PadiÇahın Ermeniler hakkında çıkartıldığı genel aftan yararlanan Hınçak Komitesi'nin Londra genel merkezi ileri gelenlerinden Aghasi, Haçya, Abah, NiÇan, Mileh ve Karabet 1895 yılının Temmuz ayında Zeytun'a geldiler. Hükümetin gözünden uzak olabilmek için Arekin köyünü karargâh yaptılar. 16 Eylül'de Portogomios Vartabet'in baÇıklanlığında Karanlık Dere denilen yerde toplantı yapıldı. Bu toplantıda, 1895 ayaklanmasının planı yapıldı. Plana göre; her yerde aynı anda isyan baÇatılacak, telgraf telleri kesilecek, iki bini silahlı, dört bini silahsız Zeytunlu, Zeytun'daki kıÇa ve hükümet binalarına saldıracak, kaymakam, subaylar ve askerler esir alınacak ve cephanelik soyulacaktı.²⁸

1895 senesi Ekim ayının baÇarında Baron Aghasi, yardımcılarında Melih, Çbah, Raçyan ile Zeytun'un AlabaÇKöyü'ne giderek köyde yaÇayan Ermenileri de Hınçak Komitesi'ne üye yapmıştır. Bunların savaÇ araç ve gereç tedarikine koyulduklarının haber alınması üzerine hükümet yöneticileri, Zeytun jandarmalarından Urfalı Mustafa ile Dölevli Süleyman'ı araÇırmaları için tebdil-i kıyafetle buraya göndermiştir. Ermeniler, Mustafa ile Süleyman'ın görevli olarak geldiklerini anlayınca her ikisini de Çehit ettiler.²⁹ 1895 isyanını çıkaran Baron Aghasi, günlüğünde bu olayı anlatırken; "...Hırslanan Alabaşlılar bu iki Jandarmayı bir ağaca bağlayıp yaktılar..." , demektedir.³⁰

Halep Polis komiserliği 15 Ekim 1895 tarihli telgrafında; MaraÇ Tabur Ağası BinbaÇ Mehmet Efendi ve beÇjandarma erinin Cevani (Suçatı)* adındaki yerde Ermeni ihtilalcileri tarafından Çehit edildiklerini bildirmiştir. 19 Ekim 1895 tarihinde Ermeniler, Nedirli Köyü'nü basarak Müslümanlardan birçoklarını Çehit etmişler, mallarını da yağmalamışlardır. Ermeniler, Zeytun kıÇasında esir aldıkları askerleri boğazlamışlar, birkaç erin de ayak derilerini yüzmüşlerdir.³¹

Adana Polis Komiserliği'nin 24 Ekim 1311 (1895) tarihli ve Çfrelî telgrafında; "...Nizamiye 40. Alay Birinci Tabur Mülazımı (Üsteğmeni) Kilisli Kürd Hasan Ağa ailesiyle birlikte Haçin Ermenilerinden Rupen oğlu Babaoğlan adındaki mekkâreci ile Maraş'a gittikleri sırada Haçin'e 15 saat uzakta Alayçayı (Alaçay) denilen yerde doksandan fazla silahlı Ermeni eşkiyasının ansızın üzerlerine hücum ettikleri, bu eşkiyaların Fırnız, Zeytun ve Alabaş Köylerinin Ermenileri olduğu, adı

²⁷ Yıldız Perakende Evrakı Zabtiye Nezareti, (Y.PRK.ZB.) 9/74.

²⁸ Özalp, a.g.e., s.168-169.

²⁹ Mehmet Hocaoğlu, **Tarihte Ermeni Mezalimi ve Ermeniler**, Anda Dağıtım, İstanbul 1976, s.252.

³⁰ Kamuran Gürün, **Ermeni Dosyası**, Ankara 1985, s.159; Ahmet Eyicil, **Osmanlı'nın Son Döneminde Maraş'ta Ermeni Siyasi Faaliyetleri**, 3. Baskı, Ankara, 2008, s. 154.

* MaraÇGöksun yolu üzerinde bugünkü Fırnız köprüsü yakınında BinbaÇı Mehmet Efendi ve silah arkadaşları anısına 2007 yılında anıt mezar yaptırılmıştır. Bkz., Ek-7

³¹ Hocaoğlu, a.g.e., s.246; Erdal Çter, **Ermeni Meselesinin Perspektifi ve Zeytun İsyancıları**, Türk Kültürünü AraÇıtma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1995, s.147; Özalp, "Millet-i Sadıka" Patırtısı ve Maraş (Kahramanmaraş'ta Ermeniler), s.175; Ahmet Halaçoğlu, **Bir Ermenin İtiirafları (1895 Maraş ve Zeytun Olayları)**, Ankara 2007, s. 45; Eyicil, Jandarma BinbaÇı Hacı Mehmet Efendi ve ile birlikte altı süvarininin 26 Ekimde Çehit edildiklerini yazmıştır. Bkz.; Ahmet Eyicil, **Osmanlı'nın Son Döneminde Maraş'ta Ermeni Siyasi Faaliyetleri**, s. 155.

geçen Üsteğmen Hasan Ağa ile ailesinden hiçbir haber alınmadığı ölü ya da diri olduklarını gösterecek hiçbir iz görülmediği mahalli polis komiserliğinin 21 Ekim 1331 (1895) tarihli telgrafi üzerine arz olunur”,³² Çeklinde ifadelere yer verilerek Üsteğmen Hasan Ağa ile ailesinin durumunun vahameti kayıtlara geçmiştir.

“2 Kasım Perşembe günü saat 7’de 700 kişilik Zeytun ve Alabaşlı Ermeni eşkiyası Andırın Kazasına hücum etmiş, sayısı bilinmeyen birçok Müslümanı öldürmüş, mallarını yağmalamış, memurları ve ailelerini esir ederek Zeytun’a götürmüş ve hükümet konağını da yakmışlardır. Bunlar arasında 100 katır, askeri elbise giymiş, ellerinde martın olan Ermenilerin bulunduğu” Maraç Komiserliği’nin 3 Kasım 1311 (1895) tarihli telgrafından anlaşılmıştır.³³ Aynı baskını dönemin tanıkları da anlatmışlardır. Bu olayı anlatan bir gazi; “Ermeni çeteleri kasabaya taarruz ettiği esnada orada 5-10 jandarma bulunuyordu. Ayrıca silahlanan 5-10 milis de müdafaaya katılmış ve bu suretle yüzlerin karşısında 20 kadar asker ve silahlı halk yer almıştır. Müsademe sırasında Jandarma Yusuf Çavuş ile arkadaşları şehit olmuş. Ermeniler, hükümet konağını ve bazı evleri yakmışlar ve lüzumlu eşyaları yağma ederek dönmüşlerdir”, demiştir.³⁴

Halep Komiserliği’nin 4 Aralık 1311 (1895) tarih ve 30 sayılı yazısında, Maraç Komiserliği’nin “Kasım ayının 22. gününden 29. gününe kadar Maraç’ta emniyet ve asayişin tam olduğu ancak ayın 22. gecesini Zeytunlu Ermeni eşkiyalarının Maraç’a altı saat uzaklıktaki Sarılar köyünü basarak 40 ev yaktıklarını” bildirdiği belirtilmektedir. Ayrıca bir Ermeni çetesinin de Kurumlu Köyü Müslümanlarından bir çocuğu şehit ettiği ve mallarını yağmaladığı haberi alınmıştır.³⁵

Aghasi’nin anlattığına göre; bu isyan sonucunda Türklerden 13.000 asker olmak üzere 20.000 kişinin hayatını kaybettiği, Ermenilerden ise sadece 125 kişinin öldüğü anlaşılmaktadır. Ancak farklı bir kaynakta ise Zeytun’da 6.000 Ermeni’nin öldüğü belirtilmektedir.³⁶ Zeytun Ermeni isyanı sürdüğü sıralarda 3 şubat 1896 tarihinde Mr. Barnham’dan aldığı bilgiyi hükümetine aktaran İngiltere’nin İstanbul Büyük Elçisi Currie, “Zeytun nehrinde Zeytunlular tarafından öldürülmüş, Türk askerlerinin cesetleri doludur. Zeytunlulardan biri dün 230 askeri katlettiklerini itiraf etmiş ve olayı nasıl gerçekleştirdiklerini anlatmıştır. Çoğunu ellerini bağlayarak baltalarla kafalarını yarmışlar veya kılıç ile keserek, silahla vurarak öldürmüşler, bazılarının ise ellerini ve ayaklarını parçalamışlardır”, diyerek Zeytun’da Ermenilerin Türklere yönelik yaptıkları korkunç katliamları anlatmıştır.³⁷

1895 isyanından sonra Zeytun, Ermeniler arasında ün salarak hemen hemen bütün komitelerin ve Ermeni derneklerinin yardımlarına mazhar olmuştur. Belirtilen yıldan itibaren Zeytun adeta bir eçkiye yuvası haline gelmiştir. Sürekli

³² Mektubi Mühime Kalemi Evrakı, (A.MKT.MHM.), 646/29; Hocaoglu, a.g.e., 1976, s.238.

³³ Yıldız Mütenevvi Maruzat (Y.MTV.), 132-10.

³⁴ Yalçın Özalp, Gazilerin Dilinden Milli Mücadelemiz, Kahramanmaraç Belediyesi Yayınları, Kahramanmaraç 86, s.44.

³⁵ Hocaoglu, a.g.e.,s.252-253.

³⁶ Gürün, a.g.e., s.159-160.

³⁷ Muammer Demirel, “Gılgil Belgelerinde Türkler ve Ermenilerle İlgili Terminoloji”, Ermeni Araştırmaları I. Türkiye Kongresi Bildirileri, C.I, ASAM-EREN Yayınları, Ankara 2003, s.100.

olarak buraya Mısır, Yunanistan, Rusya, İngiltere, Fransa, Romanya, Tiflis gibi yerlerden silah ve maddi yardımlar ulaştırılmıştır. Yetkililer birçok mühimmatı ancak Zeytun'a ulaştıktan sonra haber alabilmişlerdir. Dışarıdan yardım gelemediği durumda demircilikte ileri olan Zeytunlular kendi silah ve bombalarını imal etmişlerdir. Zeytun'da güçlü bir şekilde örgütlenen ve okullarla müesseseler kuran misyonerler de isyan hareketlerinde bağımlı oynamışlardır. Misyonerler yazdıkları eserlerle, verdikleri destekle Ermenileri kızdırmışlar, isyanlarda ön sırayı işgal etmişlerdir. Ermeni mekteplerinde sık sık zararlı yayınlar ele geçirilmiştir. Bu mekteplerde Ermeni milli bilincinin uyanmasına özel bir önem atfedildiği görülmüştür.

1895 isyanında çok sayıda askeri zayıat verilmesine rağmen, aşağıda Tablo 1'de sadece şehit olan askerlerin %1 kadarının ancak kimliklerinin tespit edilebildiği anlaşılmaktadır.

Tablo1. 1895 İsyanı'nda Şehit Olan Diğer Askerlerin Listesi³⁸

FIRKA-ALAY	LAKAP	BABA	ADI	SINIF	RÜTBESİ	DOĞUM TARİHİ	DOĞUM YERİ	ÖLÜM TARİHİ	ÖLÜM YERİ	ASKERLİK ÜBESG	ÖZEL BİRLİK
79.Kold. 1.Alay. 1.Tabur	---	Mustafa	Çiğ	---	Er	----	Maraş Merkez	6/10/1895	Zeytun Müsadem.	Maraş	Maraş Taburu
79.Kold. 1.Alay.	---	Ahmet İÇAK	Mehmet	----	Er	1276	Maraş Merkez	7/11/1895	Zeytun Müsadem.	Maraş	----
79.Kold. 1.Alay. 1.Tabur	Hacı Hamza Oğlu	Hasan	Mehmet	Redif	Onbaşı	---	Maraş Merkez	3/10/1895	Zeytun Müsadem.	Maraş	----
79.Kold. 1.Aly. 1.Tabur	Hakvirdi	Mehmet	Mustafa	---	Bağcıbaşı	---	Maraş Merkez	6/10/1895	Zeytun Müsadm	Maraş	Maraş Taburu
79.Kold. 1.Alay. 1.Tabur	---	Ahmet	Derviç	Redif	Er	---	Maraş Ayaklıca oluk	6/10/1895	Zeytun Müsadem.	Maraş	
79.Kold. 1.Aly. 1.Tabur	Mazhar Musa	Veli	Hacı Musa	---	---	---	Maraş Merkez	10/11/1895	Zeytun Müsadem.	---	Maraş Taburu
79.Alay. 1.Tabur	Demirci Alioğlu	Ali	Ahmet	Redif	Er	1282	Maraş Merkez	6/10/1895	Zeytun Müsadem.	---	---
79.Alay. 1.Tabur	---	Mehmet	Ahmet	Redif	Er	1281	Maraş Merkez	6/10/1895	Zeytun Müsadem.	---	---
79.Alay 3.Tabur 2.Bölük	----	Çmail	Hacı Ahmet Efendi	----	----	----	---	4/10/1895	Zeytun	----	----
79.Alay, 3.Tabur, 3. Bölük	----	----	Ahmet	----	Yüzbaşı	-----	---	4/10/1895	Zeytun Muhareb	----	----
79.Alay, 1.Tabur, 1. Bölük	Küplü Oğlu	Hasan	Ali	----	Er	----	---	1/10/1895	Zeytun Muhareb	----	Maraş Taburu
79.Alay 1.Tabur 1.Bölük	Bekir Gülcü Oğlu	Bekir	Mehmet	Redif	Er	----	---	15/10/1895	Zeytun Muhareb.	----	
40.Alay 1.Tabur 3.Bölük	----	----	Hasan Ağa	----	Üsteğmen	----	Kilis	14/08/1895	Zeytun Muhareb.	----	----

³⁸ Bu tablo **Şehitlerimiz**, C.3, Milli Savunma Bakanlığı Yayınları, Ankara 1998, s.52-53, 290-301; **Şehitlerimiz**, C.5, s.201-200, 254-255, 260-269 sayfalarındaki bilgilerden yararlanılarak hazırlanmıştır.

73. Alay 2. Tabur 4. Bölük	----	Abdul- lah Kürdi	Salih	---	Onbağ	---	Halep	16/09/ 1896	Zeytun civ Yanice- kale'de	----	----
79. Alay 3. Tabur 3. Bölük	----	----	Ahmet Efendi	Redif	Yüzbağ	----	----	04/10/ 1895	Zeytun Muhareb.	----	Elbista n Bölüğü
79. Alay 1. Tabur 1. Bölük	----	Veli	Hacı Musa	Redif	Er	----	----	06/10/ 1895	Zeytun Muhareb.	----	----
79. Alay 1. Tabur 3. Bölük	Satı Oğlu	Hacı Ömer	Hacı Ömer	Redif	Er	1275	----	01/10/ 1895	Zeytun Muhareb.	----	----
79. Alay 1. Tabur 1. Bölük	----	Mehmet	Halil	----	----	----	----	06/10/ 1895	Zeytun Muhareb.	----	Marağ Taburu
79. Alay 1. Tabur 1. Bölük	Fındıklı Oğlu	Mustafa	Öbrahim	Redif	Er	----	----	11/10/ 1895	Zeytun Muhareb.	----	----
78. Alay 3. Tabur 2. Bölük	----	---	Öbrahim Bey	Redif	Yüzbağ	----	----	25/11/ 1895	Zeytun Muhareb.	----	Misis Bölüğü
73. Alay 2. Tabur 3. Bölük	----	Ğa ğeyha	Mehmet	----	----	----	----	05/10/ 1895	Zeytun Muhareb.	----	Karlık Bölüğü
79. Alay 1. Tabur 1. Bölük	----	Ali	Mehmet	----	Bağavuç	----	----	06/10/ 1895	Zeytun Muhareb.	----	Marağ Taburu
79. Alay 1. Tabur 4. Bölük	Halil Oğlu	Yusuf	Mehmet	Redif	Er	----	----	01/12/ 1895	Zeytun Muhareb.	----	----
79. Alay 1. Tabur 3. Bölük	----	----	Mehmet Ağa	----	Üsteğme n	----	----	06/10/ 1895	Zeytun Muhareb.	----	Marağ Taburu

2- 1914 Yılı Seferberlikte ve 1915'te Tekke Manastırı Çatışmasında Şehit Olanlar

Osmanlı Devleti'nin karışında yer alan Çıf Devletleri'nden Çılgilte, Fransa ve Rusya'nın kışkırtmaları ile birçok Ermeni isyanları ortaya çıktı. Bilindiği gibi Osmanlı Devleti, 29 Ekim 1914 tarihinde Birinci Dünya Savaşı'na girerek Çıf Devletlerine karşı birçok cephede savaşı. Ermeniler, I. Dünya Savaşı'nın oluğurduğu nazik ortamdan yararlanarak bağımsız bir devlet kurmak istediler. Ermenilerin bu amacını kendi çıkarları doğrultusunda kullanan Çıf Devletleri ise Ermenileri kışkırtarak, Türk ordusunun arkasından cephe açmalarını sağladılar. Doğu Anadolu Bölgesi'nde Rusya'ya karşı savaşıyan Türk ordusunu arkadan vurmak amacıyla birçok bölgede olduğu gibi, Marağ bölgesinde de Ermeniler isyan ettiler.

Osmanlı Devleti 3 Ağustos'ta seferberlik ilan edince 17 Ağustos 1914'te ilk ayaklanma Zeytun'da ortaya çıktı.³⁹ Zeytun'lu Ermeniler, Osmanlı bayrağı altında bulunmayı istemeyerek kendi subaylarının yönetiminde bir Zeytun Fedai Alayı kurarak bölgelerini korumak istemiğler, tabiatıyla kabul edilmeyen talepleri üzerine 30 Ağustos tarihinde fiilen isyan etmişlerdir. Askerdeki Ermeniler de firar ederek isyancılara katıldılar. Takip edilen Ermenilerden 60 kadar asi, silahları ile yakalanmış ve bir süre sükûnet teessüs etmiş de Aralık ayında, Zeytunlu'lar yeniden mülkiye memurlarına ve jandarmaya saldırmışlar. 13 Eylül 1914'ten itibaren Zeytun Ermenileri yolcuları soymaya ve askerlere taarruz etmeye başladılar. 40 kişilik Ermeni çetesi, Zeytun'a bir saat mesafede 21 Türk yolcusunu soydu ve

³⁹ Gürün, a.g.e., s.191.

üzerlerindeki 12.000 kuruğ parayı aldı. Bu haberin Zeytun'da duyulması üzerine, 30 kişilik Türk Jandarması katliamdan korktukları için kasabayı terk etti. Bunun üzerine Marağ Mutasarrıflığı, Çöğürde bulunan taburun Zeytun üzerine gönderilmesi, ayrıca savaş sebebiyle Zeytun'dan kaldırılmış Golan Türk kuvvetlerinin yerine yeni kuvvetler gönderilmesi hususunda Harbiye Nezareti'nden talepte bulundu.⁴⁰ Seferberlikten sonra Mısır'daki İngiliz Kuvvetleri Komutanı General Maxwell 4 Aralık 1914'teki bildirisinde; Çökenderun'a askeri bir çıkarma yapılacağını ve bölgedeki Ermenilerle birleşeceğini ifade etmiştir. Bunu duyan Ermeniler, şubat 1915'te isyan işaretini almışlardır.⁴¹

1915 şubat'ında Zeytun'a, Marağın asker ve cephane sevk etmeye gelen cephane koluna 30 kişilik Ermeni ekvayı saldırılmış, 6 jandarmayı öldürüp ikisini de yaralamışlar ve kaçmışlardır. Ayrıca telgraf tellerini koparmak suretiyle Marağla bağlantıyı kesmişlerdir. Bölgeden silâh altına alınanların hemen hepsi firar etmiştir. Zeytunlu'ların bu isyan hareketi sevk ve iskân (tehcir) kararının tatbikine kadar sürmüş, bölgede sığınabilecekleri yer kalmayınca yakalanamamış Golan ekvayı da bölgeden uzaklaşmış ve sükûnet tesis edilmiştir. Şyan sırasındaki takiplerde 713 tüfek, 21 çift, 12 mavzer ele geçirilmiş ve bağarında bulunan Papazları da dâhil 61 ekvayı tutuklanmışlardır.⁴²

Zeytun Ermenilerinin isyanını bastırmak amacı ile Osmanlı kuvvetleri 1915 yılı Mart ayı sonlarına doğru Zeytun'a hareket etti. Zeytun'un kuşatılması üzerine sayıları 500–600 civarında olan Ermeni isyancıları, Zeytun'un en sağlam yeri olan, Tekke (Tekye) Manastırına sığındılar. 25 Mart 1915 günü sabahtan akşama kadar devam eden çarpışma sonucunda Ermeni ekvayasının bir kısmı gece karanlığından istifade ederek firar ettiler. 500–600 arasında Ermeni asi, Tekye Manastırını işgal etti ve Zeytun sokaklarında da asilerle Osmanlı zaptiyeleri arasında çarpışmalar oldu. Çarpışmalar sırasında Osmanlı askerleri 26 yaralı, bir Binbağ (Süleyman Bey) olmak üzere 8 şehit verdi. Ermeniler ise 37 ölü 100 kadar yaralı verdiler. Bunun üzerine Zeytun'a toplanan halk, köylerine dağıldı. Yapılan arama sonucunda, çarpışmalara katılmış 5 Ermeni çakisi, 16 çüphe çanı, silahlar, barut ve zararlı yayınlar ile iki cemiyete ait mühür ele geçirildi. Bu hareket etrafta tesirini gösterdi. Bunun sonucu olarak 300 Ermeni, kendiliğinden teslim oldu. Zeytun'da Binbağ Hurç Bey kumandasında 22. Alay'dan, bir nizamiye taburu, Halep

⁴⁰ Yağ Akbıyık, "Haçin Ve Zeytun Ermeni Meselesinin Çözümü", **21. Yüzyıla Girerken Tarihe Dostça Bakış: Türk- Ermeni İlişkileri Sempozyum Bildirileri**, Ankara 2000, s.116.

⁴¹ Nevzat Artuç, **Ahmed Cemal Paşa (1872-1922) Askeri ve Siyasi Hayatı**, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Doktora Tezi, Isparta 2005, s.266.

⁴² Yağ Akbıyık, **Milli Mücadelede Güney Cephesi (Maras)**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1999, s.309; Gürün, a.g.e., s.200.

*Süleyman Bey burada şehit olduğundan Zeytun ismi Süleymanlı'ya dönüştürülerek Süleyman Bey'in ismi sonsuza kadar yaşılmıştır. Bu konuda bir kanun çıkmıştır. Takvim-i Vekayi Gazetesi'nin H.25 Receb 1333/R.26 Mayıs 1331 (16 Mayıs 1915) tarihli 2196 numaralı nüshasında bu kanunla ilgili yazı yayınlanmıştır. Bkz., **Takvim-i Vekayi Gazetesi, Takvim-i Vekayi**, Salı, 26 Mayıs 1331/Rumi./ve 25 Receb 1333/H./ M.8 Haziran 1915. Ancak vermiş olduğumuz bu tarih Takvim-i Vekayi Gazetesi'nde yayınlandığı tarihtir. Kanunun çıktığı tarih ise 17 Receb 1333 H/ 19 Mayıs 1331 Rumi/ 31 Mayıs 1915 (Miladi)' tir ; Ayrıca Bkz., **Ek-5'de** Gazetenin orijinal metni verilmiştir. **Ek-9'da** ise 2004 yılında yaptırılan şehit Jandarma Binbağ Süleyman Efendi'nin "Süleymanlı şehitler Anıtı" verilmiştir. şehit Jandarma Binbağ Süleyman Efendi'ni Fotoğrafi ise **Ek- 4'de** verilmiştir.

Mürettep tümeninden üç depo taburu, iki süvari bölüğü ve iki dağ topu bulunuyordu. Ayrıca Cemal Pağatarafından, Marağa gidecek olan Fahri Pağaya eğer lüzum görülürse Zeytun civarındaki kuvvetlerin artırılması emri de verildi.⁴³

Amerikalı papaz Trowbridge tarafından nakledilen, olaylar sırasında Zeytun'da bulunan Ermeni papaz Dikran Andreasyan olayları Göye anlatmıştır; "10 Ağustos 1914'de, Zeytun'daki Türk yetkilileri umumi seferberlik ilan etti. Zeytunlu Ermenilerin çoğu, askerlik hizmetinden kurtulmak için dağlara kaçtılar. Bunlar arasında en az 25 tane, hayatlarını şiddet kullanarak kazanan, her bakımdan haydut sıfatına müstahak olanlar vardı. Zeytun'un, kendi halinde ve zengin Ermenileri tarafından bile gerçekten kötü görülen bu haydutlar, yeni askere alınmış Türk askerlerinin bir bölüğüne pusu kurdular, onları tepeden turnağa soydular ve onları çileden çıkaracak şekilde en ağır hakaretlere maruz bıraktılar (gerçekte katlettiler).

Bunun üzerine, Maraş mutasarrıfı Haydar Paşa, 30 Ağustos'ta 600 askerle Zeytun'a geldi. Bu sırada Zeytun halkı işinin gücünü başında idi. Kasabanın ileri gelenlerinden biri olan Yahya oğlu Yenidünyayan, kuzeni olan Nezaret Çavuş'a 500-600 silahlı genç ile Haydar Paşa'yı karşılamaya gitmesini tavsiye etti. Paşa 25 haydudun teslimini istedi. Hepsi tutuklanarak Türk valiye teslim edildi. Bu, Paşanın en aşırı isteklerini bile tamamen tatmin etmiş gibi görünüyordu. Fakat gerçekte o henüz tatmin olmamıştı ve ateşli olanlar dâhil bütün silahların teslimini talep eden bildiri yayınladı.

8.000 Zeytunlunun elinde, topu topu 200 Martini tüfeği vardı. Bunlardan 150'sine Türk askerleri tarafından el konuldu. Daha sonra, 1915 Şubatının sonuna doğru, kendini bilmez bazı heyecanlı Ermeniler bir gece toplandılar ve hükümet konağına hücum etme kararı aldılar. Bu komplodan, bunun başarısızlığa mahkûm olacağını düşünen Ermeni ileri gelenleri sayesinde, vazgeçildi. Türk askerleri tarafından kötü muamele görmüş olan 25 kadar genç dağa çıktılar. Bu 25 kişi, Maraş yolunda 9 atlı jandarmaya hücum ederek onları öldürdüler. Bütün Zeytun ahalisi buna karşı idi ve bunu da açıkça ifade ettiler (fakat gizlice alkışladılar). Bu çete tarafından, Zeytun'a yapılan cüretkâr bir gece baskını başarısızlığa uğradı.

Daha sonra şehir etrafında peyderpey toplanan askerlerin sayısı 5 bini buldu... Ermeniler, hükümetin çetenin nerede olduğunu bildirilmesi konusundaki teklifini ittifakla kabul ettiler ve asilerin manastırda olduğunu söylediler. Ertesi günü, 25/27 Nisan, Manastır'a hücum başladı ve mücadele akşama kadar sürdü. Fakat geceleyin isyancılar bir çıkış yaparak bir subay ve pek çok askeri öldürüp geride sadece birkaç kişi bırakarak dağlara kaçtılar. Türkler, 200-300 arasında adam kaybettiler. Zeytunlular, Gelibolu'da İtilaf devletlerinin başarılı olmasını şiddetle arzu ediyorlardı. Ermeniler umuyorlardı ki, Türkler ezici bir mağlubiyete uğrasınlar"⁴⁴ Yukarıdaki ismi geçen papazın bu ifadelerinden anlaşıldığına göre bu olayda 9'u jandarma olmak üzere çoğunluğu asker 300 kadar Türk çhit olmuştur.

⁴³ Akbıyık, a.g.e., 309-310; E.K.A.H.İ, s.219; ayrıca Bkz.; Eyicil, **Osmanlı'nın Son Döneminde Maraş'ta Ermeni Siyasi Faaliyetleri**, s. 241.

⁴⁴ Ahmet Rüstem Bey, **Cihan Harbi ve Türk Ermeni Meselesi**, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2001, s.117.

Maraçta görev yapan Amerikalı misyoner Stanley Kerr eserinde; “Onlar, Zeytun’da 300 kadar düzenli askeri öldürmüşlerdir”, demektedir.⁴⁵

Açığıdaki Tablo 2’de de bütün şehit olanların ismi ne yazık ki mevcut değildir. 1914’te seferberliğin başlamasından 1915 yılındaki Tekke manastırındaki çatışmalar dâhil olmak üzere kimlikleri tespit edilebilen asker sayısı 14 idi.

Tablo 2. 1914 Yılı Seferberlik ve 1915 Yılı Tekke Manastırı Baskınında Şehit Olanlar⁴⁶

FIRKA-ALAY	LAKAP	BABA ADI	ADI	SINIF	RÜTBE	DOĞUM TARİHİ	DOĞUM YERİ	ÖLÜM TARİHİ	ÖLÜM YERİ	ASKERLİK ÜBESG	ÖZEL BÖLÜK
12.Kold. 132.Aly. 2.Tabur	----	Mehmet	Ali	Piyade	Er	1308	Maraç Merkez	28/12/1914	Tekke Müsadem.	Maraç	----
12.Kold. 132.Aly. 2.Tabur 5.Bölük	---	Mikail	Hasan	Piyade	Er	1306	Pazarcık	24/12/1914	Tekke Müsadem.	Pazarcık	----
12.Kold. 132.Aly. 2.Tabur 2.Bölük	Tatar oğulları	Mehmet	Ali	Piyade	Er	1308	Çağlayan cerit Düzbağ	12/01/1915	Tekke Müsadem.	Pazarcık	---
12.Kold. 41.Alay 132.Tab	Koyun oğulları	Nebi	Ali	Piyade	Er	1296	Elbistan	12/02/1915	Tekke Müsad.	----	----
12.Kold. 41.Fırka 132.Aly. 2.Tabur	----	Hacı Abdullah	Hasan Hüseyin	Piyade	Er	1295	Elbistan	12/02/1915	Tekke Müsadem.	---	---
6.Kold. 133.Aly. 2.Tabur 5.Bölük	Kötüce Bayram Oğulları	Bayram	Öbrahim	Piyade	Er	1285	Elbistan	24/12/1914	Zeytun Eçkiya Müsadem.	Elbistan	Mürettep fırkaya mensup
6.Kold. 1.Alay 2.Tabur 5.Bölük	----	Mehmet	gükrü	----	Er	1287		24/12/1915	Zeytun Eçkiya Müsadem.	Maraç	Urfa’ya Maraç Mürettep Fırka
12.Kold. 132.Aly. 2.Tabur 2.Bölük	----	Ali	Kahra-man	Piyade	Onbaç	1309	Afçın Emirilyas	19/05/1915	Zeytun Eçkiya Müsadem.	Elbistan	
4.Kold. 133.Aly. 2.Tabur	Esir Oğulları	Mustafa	Ahmet	Piyade	Er	---	Elbistan	24/12/1915	Zeytun	Süleymanlı	Jandırma
4.Kold. 133.Aly. 2.Tabur	Paç Oğulları	Süleyman	Ahmet	Piyade	Er	1288	Elbistan	24/12/1915	Zeytun	Süleymanlı	Jandırma
6.Kold. 132.Aly. 3.Tabur 1.Bölük	---	Hacı Abdullah	Hüseyin Hasan	---	Er	1295	Elbistan	12/01/1915	Zeytun Eçkiya Müsadem.	Elbistan	Halep (Jandırma)
6.Kold. 132.Aly. 2.Tabur 2.Bölük	Koyun Oğulları	Betu	Ömer	----	Er	1308	Elbistan Gücecik	12/01/1915	Zeytun Eçkiya Müsadem.	---	Halep Maraç
12.Kold. 133.Aly. 2.Tabur 5.Bölük	---	Gazaz Cafer	Ali	Piyade	Er	---	Maraç Merkez	12/01/1915	Zeytun Müsadem.	Maraç	---
12.Kold.	Yetim	Ali	Hüseyin	Piyade	Er	1289	Maraç	12/01/	Zeytun	Maraç	----

⁴⁵ Stanley E. Kerr, *The Lions Of Marsh : Personal Experiences With American Near East Relief, 1919 – 1922*, Albany 1973, s.18.

⁴⁶ Bu tablo *Şehitlerimiz*, C.3, Milli Savunma Bakanlığı Yayınları, Ankara 1998 adlı eserin 40-41, 294-301; *Şehitlerimiz*, C.4, s.468-469 ve *Şehitlerimiz*, C.5, s.298-299 sayfalarındaki bilgilerden yararlanılarak hazırlanmıştır.

133.Aly. 2.Tabur 3.Bölük	Nesim oğlu						Fatmalı	1915	Müsadem.		
132.Aly. 2.Tabur 2.Bölük	---	Hüseyin Kahya	Hasan	---	Er	1304	---	12/01/ 1915	Zeytun Müsadem.	Antep	Halep Maraç
132.Aly. 2.Tabur 2.Bölük	---	Halil Kahya	Hasan	----	Er	1308	Urfa Harran	12/01/ 1915	Zeytun Müsadem.	Urfa	Halep Maraç
6.Kold. 1.Aly. 2.Tabur 5.Bölük	---	Mikail	Hüseyin	---	Er	1306	Pazarcık	24/12/ 1915	Zeytun Müsadem.	Pazarcık	Urfaya Mürettep Fırka
“ “	Bağ Oğlu	Süleyman	Ahmet	---	Er	1288	----	24/12/ 1914	Zeytun Müsadem.	Zeytun	Urfa Maraç

3- 1915 Fındıcak İsyanı'nda Şehit Olan Askerler

Daha önceki bölümde anlatıldığı üzere Zeytun'un kuşatılması üzerine sayıları 500–600 civarında olan Ermeni isyancıları, Zeytun'un en sağlam yeri olan, Tekye Manastırı'na sığınmışlar, 25 Mart 1915 günü sabahtan akşama kadar devam eden çarpışma sonucunda Ermeni ekleminin bir kısmı gece karanlığından istifade ederek firar etmişlerdir.⁴⁷ Bu sürede etrafa dağılan çeteler rast geldikleri yerlerde asker, jandarma, hükümet memuru ve Müslüman ahaliye tasavvur edilemeyecek derecede zulüm ve işkenceler yaparak Müslüman köylerini yakmışlardır. Tekke Manastırı'ndan firar eden eklemden ayrılan bir çete, ilk rast geldiği üç muhacir, 5 Göksunlu Müslüman Türk'ü, 1 askeri tebdil-i hava efradından Zeytunlu Veli ve Elbistanlı Süleyman'ı, takib müfrezesinden 2 neferi ve Zeytun'a üç saat mesafede kayalık arasında Jandarma Çetesi'ni şehit ederek silah ve cephanelerini gasp ettiler. Seyyar müfrezeler tarafından takib ve tazyik edilen çetelerden birisi de Adıcak Ermeni köyüne tahassun ederek jandarmalardan bir neferi şehit ve üç neferi yaraladılar. Daha sonra ise aynı köyde bulunan 14 Maraçlı ile Pazarcık, Dönekli ve Parçakoba köyü ahalisinden birkaç Müslümanı katlederek ve yine Dönekli, Afçalı, Kümperli, Fatmalı, Hartlab, Uvek köylerine saldırmışlardır. 10 Çarısı katledip ve 6 kişiyi yaralamışlar, 62 hane, üç bağ hanesi ve 27 harmanı yakarak, hayvanlarını gasb etmişlerdir.⁴⁸

Zeytun'dan kaçan bu Ermeniler, Maraçla Bahçe Kazası arasında Ayvacık yaylasına 6 saat mesafede bulunan ve Maraçmerkezine bağlı Dönüklü Kasabası yakınlarındaki Fındıcak'ta toplandılar. Çoğunluğu Zeytun Ermenisi olan bu kişilere, Haçin ve Maraç Ermenilerinden asker firarileri ve ekleminin katılmasıyla sayıları 600'e ulaştı.⁴⁹ Zeytunlular'ın tahrikiyle, Fındıcak civarındaki Çakıroğlu, gekeroba, Sarılar, Eloğlu, Keçfli, Dönüklü ve Tıngırlı Ermeniler'i büyük bir mukavemet kuvveti hazırlamışlardır. Bunların teğmenlerinden kuşatılan yakınlarındaki Türk köylüleri önceden hükümete haber vermişlerdir.⁵⁰ Ermeniler Keçfli'den 82 ve Dereköy'den 140 haneyi Fındıcak'a taşımışlardır.⁵¹ Çice güçlenen Ermeni ekleminin, Temmuz 1915'te isyanı başlattılar.

⁴⁷ Akbıyık, a.g.e., s.309-310.

⁴⁸ E.K.A.H.İ., s.221-222.

⁴⁹ Hocaoğlu, a.g.e., s.576; E.K.A.H.İ., s.357.

⁵⁰ Adil Bağdatlılar, *Uzunluk İstiklal Harbi'nde Maraç*, Kervan Yayınları, İstanbul 1974, s.22.

⁵¹ Kerr, a.g.e., s.19.

Adana Valisi Hakkı'nın 16 Temmuz'da Bahçe Kaymakamı'ndan aktardığı bilgilere göre; Fındıcak ve Dönüklü köyü Ermeni ahalisinin nakli için Maraş'tan gönderilen 20 kadar jandarmaya buradaki Ermeniler silahla mukabele etmişler ve adı geçen köyleri ateşe vermişlerdir. Rivayete göre; Zeytun ve Haçin eçklyası burada toplanmışlardır. Bu çete, rast geldikleri köyleri yakmış ahalisini ise katli ve telef etmiştir.⁵²

Çallı köyünden 12 hane, Köpezli köyünden 10 hane ile bir harman yakılmış,80 yaşında bir ihtiyar boğazlanarak katledilmiştir. Bu iki köyden birçok Müslüman yaralanmış, buraya gelen jandarmalardan ikisi öldürülerek üçü yaralanmıştır. Bu sırada Fındıcak'ta kalan 20 kadar Müslüman feci bir şekilde öldürülmüştü. Yine Dönüklü köyünde 33 hane ile 5 harman yakılmış,köy imamı Maraşlı Mehmed Efendi ile Fakih Mehmed'in oğlunun boğazlandıkları anlaşılmıştır.⁵³ Ancak 16 Ekim 1915'te bastırılabilen isyan sonucunda, halktan 30 ölü ve çok sayıda yaralı, jandarma birliklerinden de 2 ölü ve 8 yaralı verildiği, Urfa Komutan Vekili Fehmi tarafından Baçkomutanlığa bildirilmiştir. Bu gelişmeler üzerine isyancılar tekrar bölgeden kaçmışlardır.⁵⁴ Amerikalı misyoner Kerr ise isyan sonucunu şöyle anlatmaktadır; *"Türkler 2000 asker kaybetmişler ve köylülerden de 4000 ila 5000 kişi ölmüştü. Ermeniler kendi kayıplarını 2100 olarak hesap ettiler ve bunların çoğundan haber alınamadı. Bunlardan kaçan savaş kalıntıları Türk ordusu tarafından avlandı. Birçoğu Gavur Dağları'nda eşkıyalık yaparak yaşamaya devam ettiler. 1919'da Kişifli'de bir av gezisindeyken onlardan biriyle görüştim. 7 Ağustos'ta Fındıcak'tan esir edilen 100 kişi prangalı şekilde Maraş sokaklarında idam edildiler. Bunlar Halep Mahkemesi'nde suçlu bulunmuşlardı. Bir grup Pazar yerlerine götürülerek kurulan darağaçlarına asıldı".*⁵⁵

Tehcirden dönen Ermeniler, Fransızların bölgeyi işgaliyle yeniden katliamlara ve bölgedeki Türklere zulüm etmeye başlamışlardır. 6 Ocak 1920'de Zeytun Ermenileri, civardaki Ilıcada yıkanmakta olan Zeytun müfrezesinden 3 jandarmayı nahiye içerisine götürüp hapsedmişlerdir. Ermeniler aynı gün Zeytun Nahiyesi Müdürü Hasan Efendi ile Karakol Kumandanı Mustafa Çavuşu da beraberlerinde götürmüşler ve bunlardan üç jandarmayla iki tahsildarı tutuklamışlardır. Müdür ve çavuşun hayatlarından hiçbir haber alınmadığı, Zeytunlu Aram'ın evinden duvarı delerek kaçtıkları, ifadelerinden anlaşılmışsa da müdür ve çavuşun hayatta olup olmadığına dair Çimdiye kadar hiçbir bilgi alınmamıştır. Yine aynı gün 50 kadar silahlı Ermeni çetesinin Zeytun'un doğusunda bir buçuk saat uzaklıkta bulunan dutlukları basarak Müslümanlara ait 12 evi çoluk çocuklarıyla birlikte Zeytun'a sevk ettikleri ve bu zavallılardan

⁵² Arşiv Belgesiyle Ermeni Faaliyetleri (1914-1918), C.I, Genelkurmay Başkanlığı ATASE Yayınları, Ankara 2005, s.528.

⁵³ E.K.A.H.İ., s.357.

⁵⁴ İhsan Sakarya., *Belgelerle Ermeni Sorunu*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Askeri Tarih Yayınları, Ankara 1984,s.240-242.

⁵⁵ Kerr, a.g.e., s.18-20.

hiçbirisinin geri gelmediği, sağlam kaynaklardan haber alınmıştır.⁵⁶ Bu olayda Karakol Kumandanı Mustafa Çavuş'un da şehit olma ihtimali yüksektir.

Tablo 3. 1915 Fındıcak İsyanı'nda Şehit Olan Askerler⁵⁷

FIRKA-ALAY	LAKAP	BABA	ADI	SINIF	RÜTBESİ	DOĞUM TARİHİ	DOĞUM YERİ	ÖLÜM TARİHİ	ÖLÜM YERİ	ASKERLİK GÜBESİ	ÖZEL DURUM
12.Kolrd. 132.Alay 2.Tabur 3.Bölük	---	Tak Hüseyin	Mehmet	Piyade	Er	---	Elbistan	19/05/1915	Fındıcak	---	---
12.Kolrd. 132.Aly. 2.Tabur 1.Bölük	Hacı Derviç oğulları	Hüseyin	Halil	--	Er	1300	Pazarcık	19/05/1915	Fındıcak	Hacıbeyli	---
12.Kolrd. 132.Alay 1.Tabur 4.Bölük	--	Ahmet	Veli	Piyade	Er	1303	Pazarcık	19/05/1915	Fındıcak	---	---
12.Kolrd. 132.Alay 2.Tabur 4.Bölük	---	Ali	Tortu	Piyade	Çavuş	1298	Afşin Arıtç	19/05/1915	Fındıcak	Hunu	---
12.Kolrd. 132.Alay 1.Tabur 2.Bölük	Derviç oğulları	Hüseyin	Hasan	Piyade	Er	1297	Maraç Merkez	19/05/1915	Fındıcak	---	---
12.Kolrd. 132.Alay 1.Tabur 2.Bölük	Aymu Oğulları	Hüseyin	Hüseyin	Piyade	Er	1299	Elbistan Gücük Yalakköy	19/05/1915	Fındıcak	Yalak	---
12.Kolrd. 132.Alay 2.Tabur 3.Bölük	---	Yanı Ahmet	Ali	----	----	1303	Elbistan	19/05/1915	Fındıcak	----	----
----	----	Hamza	Mehmet	Piyade	Er	1275	----	25/05/1915	Fındıcak	Maraç	Gönüllü Efrad
12.Kolrd. 132.Alay 2.Tabur 2.Bölük	Halil Oğulları	Mustafa Hellu	Mehmet	Piyade	Er	1297	----	19/05/1915	Fındıcak	Divanlı	
12.Kolrd. 132.Alay 1.Tabur 4.Bölük	----	Kürt gıho	Hüseyin	Piyade	Er	1308	----	19/05/1915	Fındıcak	----	----
12.Kolrd. 132.Alay 1.Tabur 4.Bölük	----	Mehmet Ali	Ali	Piyade	Er	1308	Antep Merkez	19/05/1915	Fındıcak	Antep	----
12.Kolrd. 132.Alay 1.Tabur 4.Bölük	Değir-menci	Hüseyin	Cuma	Piyade	Er	1307	Antep Nizip Tatlıcak	19/05/1915	Fındıcak	----	----
12.Kolrd. 132.Alay 1.Tabur 4.Bölük	----	Hüseyin	Bayram	Piyade	Er	1297	Antep gehitkam il Yeğlice	19/05/1915	Fındıcak	----	----

SONUÇ

⁵⁶ Hariciye Nezareti Siyasi Kısım (HR.SYS.), 2543-8/1, 10-11.

⁵⁷ Bu tablo, Şehitlerimiz, C.3, Milli Savunma Bakanlığı Yayınları, Ankara 1998 adlı eserin 40-41, 56-57, 292-303 sayfalarındaki bilgilerden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Bu çatışmada Zeytun Ermenileri tarafından katledilen Osmanlı askerlerinin öncelikle isimleri olmak üzere, ayrıntılı bir şekilde kimlikleri tespiti yapılmıştır. Zeytun Ermeni eylemlerinin en çok 1895 ve 1915 yıllarında Zeytun'da gerçekleştirildikleri isyanlarında Osmanlı askeri ve bölgedeki Müslüman halkı katlettikleri görülmektedir. Çok fazla miktarda kayıp verilen diğer olay ise, zorunlu göç kararının alınmasından sonra Zeytun eyleminin liderliğinde Zeytun'dan kaçan Ermenilerin aynı yıl Fındıcak'ta çıkarttıkları isyanda olmuştur. Yabancı kaynaklar dikkate alındığında bu çatışmalarda 3000 kadar askerin ve 20.000 kadar sivilin Zeytun Ermeni eylemi tarafından katledildiği söylenebilir.

Elde edilen resmi vesikalarda birçok askerin sadece ismine ilişkin bilgi varken, çok azının ayrıntılı kimlik ve askeri görev bilgileri bulunmaktadır. Resmi kayıtlarda bu konuda bazı bilgilere ulaşmanın zorluğu bilinmektedir. Doğum ve ölüm tarihi bilgileri mevcut olan askerlere bakıldığında, bu kişilerin 20 ila 40 arası yaşta şehit düştüğü görülmektedir. Şehit olan askerlerin çoğunluğu Piyade Er veya Jandarma Er statüsünde olmakla beraber, aralarında Üsteğmen, Binbaşı, Yüzbaşı, Başçavuş, Onbaşığı gibi rütbelilerin de bulunduğu anlaşılmaktadır. Şehit askerlerimizle ilgili Üniversitelerimizin Tarih Bölümlerinde Tez çalışmaları yaptırılarak daha geniş bilgilere ulaşılması ve şehitlerimizin mezar yerlerinin de tespit edilmesi mümkün olabilecektir. Böylece Türk tarihinin bu kahraman askerlerinin tarihin sayfalarında -bazılarının isimsiz olarak- kalmasını beklemeyip onlarla ilgili vefa borcu ödenmiş olacaktır. Bu durum bir de şehitlikler konusunda düşünüldüğünde ne kadar geç kaldığı anlaşılmaktadır.

Bugün birçok ülke Osmanlı askerlerini acımasızca şehit eden Ermeni teröristlerin anısını yaşatmak uğruna eserler kaleme almada ve sözde kahramanlık anıtları açmakta yarışırken, bizim de elimizden geldiğince tarihimize, şehitlerimize sahip çıkmamız milli bir vazifedir. Bu vazifemizi "milli tarih Guurumuzu" harekete geçirerek, devletimizin yetkili kurumları aracılığıyla; olayların yaşandığı şehir, kasaba ve köylerde anıt mezarlar yaptırarak yerine getirebiliriz. Örneğin, Süleymanlı (Zeytun)'da 1895 ve 1915 yıllarında meydana gelen Ermeni isyanlarında yaşanan tarihi gerçekleri gelecek kuşaklara aktarmak amacıyla şehit olanların anısına anıt mezarlar (**Maraş Tabur Ağası Binbaşı Mehmet Efendi ve 6 Jandarma Eri'nin** anısına yaptırılan "**Şehitler Anıtı**" ve **Şehit Jandarma Binbaşı Süleyman Efendi ve Silah Arkadaşları** anısına yaptırılan "**Süleymanlı Şehitler Anıtı**" gibi) yaptırılmıştır. Böylece yapılan bu vd. anıt mezarlarla, olaylarda şehit düşen askerlerin görsel anlamda da hafızalarda yer etmesi sağlanmış olacak, bu anıt mezarlar yer yer ziyaret edilerek şehit düşen askerler yâd edilecektir. Amaç, böyle biriken kötülüklerden insanoğlunun nedenli vahşetebileceğini delilleriyle ortaya koyarak, yaşanan kötü örneklerden ders alıp içte ve dışta gerçek barış sağlamak, tarihimizden ders almak ve milli tarih Guunun canlı tutulmasını sağlayarak haklılığımızı tüm dünyaya duyurmaktır.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

Mektubî Mühimme Kalemî Evrakı (A.MKT.MHM), 646/29.

Hariciye Nezareti, Siyasî Kısım (HR.SYS.), 2543-8/1, 10-11.

Yıldız Perakende Evrakı Zabtiye Nezareti (Y.PRK.ZB), 9/74.

Yıldız Mütenevvi Maruzat (Y.MTV.), 132-10.

Arşiv Belgeriyle Ermeni Faaliyetleri (1914-1918), C.I,
Genelkurmay Bağkanlığı ATASE Yayınları, Ankara 2005.

Osmanlı Belgelerinde Ermeni-İngiliz İlişkileri (1845-1890), C.I,
Bağbalanlık Devlet ArĖivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı ArĖiviDaire
Bağkanlığı Yayınları, Ankara 2004.

Askeri Tarih Belgeleri Dergisi (A.T. B.D.), S.86, 1987, Belge
No:2053.

Kitap ve Makaleler

Ahmet Cevdet Pağa **Tezâkir 21-30**, (Yay. Hz.: Cavid Baysun),
Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, TTK. Yayınları, II.Dizi-Sa.
17-1, Ankara, 1986.

Ahmet Rüstem Bey, **Cihan Harbi ve Türk Ermeni Meselesi**, Bilge
Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2001.

AKBIYIK, Yağa, “Haçın Ve Zeytun Ermeni Meselesinin Çözümü”,
**21. Yüzyıla Girerken Tarihe Dostça Bakış: Türk- Ermeni İlişkileri
Sempozyum Bildirileri**, Ankara 2000, ss.107-121.

AKBIYIK, Yağa, **Milli Mücadelede Güney Cephesi (Maraş)**,
Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1999.

ANDREASYAN, Hırand D., **Polonyalı Siemon’un Seyahatnamesi:
1608-1619**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fültesi Yayınları, İstanbul, 1964

Arşiv Belgeriyle Ermeni Faaliyetleri (1914-1918), C.I,
Genelkurmay Bağkanlığı ATASE Yayınları, Ankara 2005

ARTUÇ, Nevzat, **Ahmed Cemal Paşa (1872-1922), Askeri ve
Siyasi Hayatı**, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Tarih Anabilim Dalı Doktora Tezi, Isparta 2005.

BAĞDATLILAR, Adil, **Uzunluk İstiklal Harbi’nde Maraş**,
Kervan Yayınları, İstanbul 1974.

DABAĞYAN, Levon Panos, **Sultan Abdülhamid Han ve
Ermeni Meselesi**, Kum Saati Yayınları, İstanbul 2001

DEMİREL, Muammer, “Çingiliz Belgelerinde Türkler ve Ermenilerle Çgili Terminoloji”, **Ermeni Araştırmaları I. Türkiye Kongresi Bildirileri**, C.I, ASAM-EREN Yayınları, Ankara 2003, ss.93-106.

Ermeni Komitelerinin Amal Harekat ve İhtilaliyesi (E.K.A.H.İ), (Hazırlayan, Erdoğan Cengiz), Bağbakanlık Basımevi, Ėstanbul 1983.

ERSAN, Mehmet, **Türkiye Selçukluları Zamanında Anadolu’da Ermeniler**, (Basılmamığ Doktora Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ėmir, 1995.

EYÇĖĖL Ahmet, **Osmanlı’nın Son Döneminde Maraş’ta Ermeni Siyasi Faaliyetleri**, 3. Baskı, Ankara, 2008.

GÖYÜNÇ, Nejat, **Osmanlı idaresinde Ermeniler**, Gültepe Yayınları, Ėstanbul 1983.

GÖKHAN, Ėyas, “13. Yüzyılda Maraş”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S. 13, Konya, 2005.

GÜRÜN, Kamuran, **Ermeni Dosyası**, TTK Yayınları, Ankara 1985.

HALAÇOĞLU, Ahmet, **Bir Ermeninin İtirafları (1895 Maraş ve Zeytun Olayları)**, Ankara 2007.

HOCANOĞLU, Mehmet, **Tarihte Ermeni Mezalimi ve Ermeniler**, Ėstanbul 1976.

ĖTER, Erdal, **Ermeni Meselesinin Perspektifi ve Zeytun İsyancıları**, Türk Kültürünü Arağtırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1995.

KARADENİZ, Hasan Basri, “Dulkadiroğulları Beyliğine Kısa Bir Bakığ”, **Türk Dünyası Araştırmaları**, S. 104, Ėstanbul, 1996.

KAĞGARLI, Mehlika Aktok, **Kilikya Tabi Ermeni Baraonluğu Tarihi**, KÖKSAV Yayınları, Ankara, 1990

KERR, Stanley E., **The Lions Of Marash : Personal Experiences With American Near East Relief, 1919 – 1922**, Albany 1973.

ÖZALP, Yalçın, **Gazilerin Dilinden Milli Mücadelemiz**, Kahramanmaraş Belediyesi Yayınları, Kahramanmaraş 1986.

ÖZALP, Yalçın, “**Millet-i Sadıka**” Patırtısı ve Maraş (**Kahramanmaraş’ta Ermeniler**), Ėstanbul (tarihsiz).

SAKARYA, Ėsan, **Belgelerle Ermeni Sorunu**, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Bağkanlığ Askeri Tarih Yayınları, Ankara 1984.

YETĖGÜN, Memet, “The Muslim And Non-Muslim Population Ėn Maraş And Zeitun Revolt of 1895” **Review of Armenian Studies**, Volume 1, Number 4, 2003.

YĖNANÇ, Refet - Elibüyük, Mesut, **Maraş Tahrir Defteri (1563)**, C.1, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1988.

Şehitlerimiz, C.3, Milli Savunma Bakanlığı Yayınları, Ankara 1998.

Şehitlerimiz, C.4, Milli Savunma Bakanlığı Yayınları, Ankara 1998.

Şehitlerimiz, C.5, Milli Savunma Bakanlığı Yayınları, Ankara 1998.

Takvim-i Vekayi Gazetesi, **Takvim-i Vekayi**, Salı, 26 Mayıs 1331/Rumi/ ve 25 Receb 1333 /H./ M. 8 Haziran 1915.

KONUyla İLGİLİ BELGELER

Ek-1- Andırın'da Şehit Edilen Jandarma Ahmed İle İlgili Belge Transkribi

Telgrafnâme

Devlet-i Aliyye-i Osmaniye Telgraf Cđaresi

Tarih: 10 Teğrinievve 1330 (23 Ekim 1914)

Saat: 7 Sabah

Mahreci (Çıkığ Yeri): Andırın

Numro: 143

Kelimat 230

Tarih: 9 (22) Minh (De)

Saat: 9 Sabah gayriresmi

Mühür (Okunamadı)

Dersaadet (Ėstanbul)'te Ėstanbul Harbiye Nezaret-i Celilesine

Zeytun eğkiyası mevkilerinin ehemmiyet ve Hükümetin tesamühüne (hoğgörüsüne) güvenerek haysiyet-i milliyeye ve Ėref-i diniyemizi rencide etmek suretiyle öteden beri devletimizin gavail-i hariciyesinden (dış sıkıntılarında) her an ittihaz-ı fırsatla (fırsat kollayarak) isyan, 311(1895) senesinde Andırın Hükümeti'ni ihrakla (yakmakla) tasavvurun fevkinde mezalim-i feciaya (akıl almaz korkunç zulümlere) cüret ettikleri ve nice masumları yetim, dul bırakmalarından dolayı tediplerine sevk olunan (cezalandırılıp yola getirilmeleri için görevlendirilen) 25 taburla tedibi Ėyle dursun devr-i sabıkta (geçmişte) bir afva uğramaları Ėkavetlerini (eylemlerini) artırmığ dört seneden beri dağlara çıkan, yollarımızı bağlayan kanlar döken ve seferberlik davetine icabetle Zeytun Ėubesi'ne koğan 60 neferimizin 250 liramızı açıktan gasp ve hakaret eden çetelerin tedabir-i hakimane ile derdestinde (yakalanmasına) Hükümetimiz mucib-i takdir olur (konuyu takdir eder), canilerin cezaları verilir ümidinde iken bazı kimselerin sahabetiyle (kayırmalarıyla) bunların yine afv-ı aliye mazhariyetleri (af edilmeleri) haberi Ėlam ve Hıristiyan ahali-i mutiasının (sadık halkın) kalplerini cerihedâr etmiÇ(yaralamığ), tesahüp edenleri (koruyanları) nefretle

yad ettirmişti. Calib-i dikkat olan şu halin seferberlik tecemmuatına (toplanmasına) da su-i tesir (kötü etki) hasıl edeceği bedihidir (açıktır). Hatta çend (birkaç) gün mukaddem (evvel) şöyle ki; karyesi (köyü) civarında feciane şehit edilen Jandarma Ahmed'in henüz kanı kurumamıştı. Zeytunluların bu kerre de afv-ı keyfiyeti sahih (doğru) ise bizlere de serbestiyet verilmesi veya hicret mahalli (göç bölgesi) gösterilmesi müsterhamdır (arz edilir) ferman.

Ulemadan Ahmed, Ulemadan Mahmud, Andırın ahalisi namına Müderrisinden

Ahmed, Andırın Kazası Muhtarı Mehmed, EĞraftan Abdullah, EĞraftan Mustafa,

Süleyman, Çiçekli Karyesi Muhtarı Ali, Boztopraklı Muhtarı Hüseyin, Koca Müftüzade

Mehmed, Muttalipzade Muttalip, Arakliyan Miyanes, Semerciyan Artin, Çınam Ali.

AsayişKısımına : 435 11 Teşrinievvel 1330/24 Ekim 1914 (A.T.B.D., S.86, 1987:Belge No. 2049).

TELEGRAMME **تلغرافنامه**

دولت علیہ عثمانیہ تلغراف اداره سی

ADMINISTRATION DES TELEGRAPHES DE L'EMPIRE OTTOMAN

L'Etat n'accepte aucune responsabilité à raison du service de la télégraphie دولت تلغراف مہمالاتین دولتی مسئولیت قبولیاز
[تاریخ ۱۰۸۰]

Retransmission ou Expédition				RECEPTION			
مكرر كشيده ويا سوق		تكرار كشيده ويا سوق		مأمور اعصابی		مأمور اعصابی	
No d'expédition	كشيده اولان مرکز	Date	تاریخ	Signature de l'employé	Signature de l'employé	Date	تاریخ
		H. _____ M. _____				H. _____ M. _____	

De _____ Pour _____ موددی _____

N° _____ Mots _____ Date _____ H. _____ M. _____ ساعت _____ دقیقه _____ تاریخ _____

Voie _____ Indic. Eventuelles _____ اشارت بحصله _____

اداره تلغراف عثمانیہ اسرافیه سلطان

مهمترین محلی عی بوز قورقون خانی حیدر

اسکندریه سین سویلیه ارمنیه

ع. د. آر. ک...

۱۰۸۰ - ۸ - ۱

۹۱.۹

Arg.	1-131
Dept.	86
Cl.	4
Exp.	2887
Dir.	12
Fih.	1-22

۱۱ / ۴۲۵

Ek-1- Andırın'da Şehit Edilen Jandarma Ahmed İle İlgili Belgenin Orjinal Görünümü (A.T.B.D., S.86, 1987:Belge No. 2049 devamı).

Ek-2- Karakol Kumandanı Mustafa Çavuş İle İlgili Belge Transkribi

Bâb-1 Alî

Dâhiliye Nezâreti

Emniyet-i Umûmiye Müdüriyeti

Me'mûrîn ve Levâzım Kalemi

Suret

1-4 Ocak 1920 tarihinde Marağ'ta 300 asker, 3 top ve mitralyöz ile Ğlahiye tarafına hareket eden Fransız kuvvetinin Cebhe (Ceceli) ve Sarılar köylerini yaktıkları ve ahaliden birçok kiğyi de Ğait ettikleri anlağınığtır.

2-Çarpığmalar sonucunda düğmandan 80 kiğinin esir alındığı, geri kalanının imha edildiği ve 5 düğman yaralısının da Marağ'a götürüldüğü anlağınığtır. Esirler Pazarcık'a sevk edilmiğtir. Ganimetlerin çeğit ve miktarı henüz arağtırılmamığtır.

3-Elbistan ve Marağyolu üzerinde Marağ'asekiz kilometre mesafede Ğncebel mevkiinde iki Müslüman'ın süngü ile feci Ğilde Ğait edildikleri görülmüğtür.

4-Zeytun Ermenileri civardaki ılıcada yıkanmakta olan Zeytun müfrezesinden üç jandarmayı nahiye içerisine götürüp hapsedmiğlerdir. Ermeniler aynı gün Zeytun Nahiyesi Müdürü Hasan Efendi ile Karakol Kumandanı Mustafa Çavuş'uda beraberlerinde götürmüğler ve bunlardan üç jandarmayla iki tahsildarı tutuklamığlardır. Müdür ve çavuşun hayatlarından Ğuana kadar hiçbir haber alınamadığı, Zeytunlu Aram'ın evinden duvarı delerek kaçtıkları ifadelerinden anlağınığsada müdür ve çavuşun hayatta olup olmadığına dair Ğimdiye kadar hiçbir bilgi alınmamığtır. Yine aynı gün 50 kadar silahlı Ermeni çetesinin Zeytun'un doğusunda bir buçuk saat uzaklıkta bulunan dutlukları basarak Müslümanlara ait 12 evi çoluk çocuklarıyla birlikte Zeytun'a sevk ettikleri ve bu zavallılardan hiçbirisinin geri gelmediği sağlam kaynaklardan haber alınmığtır.

Elbistan Heyet-i Merkeziyesi Riyâseti'nden Darende Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne çekilip bir sureti bölge kaymakamlığına gönderilerek vilâyete yazılan 7 Ocak 1920 tarihli telgrafın sureti bilgi için yukarıda naklen arzedilmiğtir. 8 Ocak 1920 (**HR. SYS. 2543-8/1, 10-11**)

Ek-2- Karakol Kumandanı Mustafa Çavuş İle İlgili Belge Orijinal Görünümü
(HR. SYS. 2543-8/1, 10-11)

Ek-3- Tekke (Tekye) Manastırı'nda Çıkan Çatışma ve Ölen Askerlerle İlgili Belgenin Transkribi

ğam'dan BaÇkumandanlık Vekaletine gelen 3 Nisan 1915 tarihli Çifede Zeytun eÇkyasının isyanı hakkında Çu bilgiler mevcuttur;

“1. Zeytun takibatının safahat ve sonuçlarını muhtelif tarihli günlük raporlarla arz etmiÇim.

2. Tekye Manastırı'na 500-600 eÇkya sığınmıÇtı. Müsademe 25 Mart 1915 günü sabahtan akÇama kadar devam etmiÇ, eÇkyanın bir kısmı geceleyn firar etmiÇtir. Müsademede asker ve jandarmadan 12'si hafif olmak üzere 26 yaralı, 1 binbaÇı ile 8 nefer Çait, eÇkyadan 37 ölü ile 100 kadar yaralı vardır.

3. 27 Mart 1915'de Zeytun Kasabasına toplanmıÇ halk köylerine dağıldı ve 28 Mart 1915'den itibaren kasaba dahilinde arama yapıldı. Muhtelif müsademelerde yaralanan 5 eÇkya ele geçirilmiÇ ve 16 ÇuphÇi Çanı tutuklanarak birtakım silah, barut, zararlı evraklar ve iki cemiyete ait mühür vesaire bulundu.

4. 29 Mart 1915'den itibaren Zeytun takibatının semeresi MaraÇ'tada görölmeye baÇlamÇ ve 30 eÇkya askere teslim olmuÇlardır.

5. Zeytun ve Elbistan taraflarından asker firarileri kısmen tutuklanmaktadır.

6. 2 Nisan 1915'de Zeytun'un 4 saat güneybatısındaki yüksek dağların Alikayası ve Sultandağı denilen mevkiiler ile civardaki köylerdeki ahalinin toplanarak ailelerini anılan dağa nakl eyledikleri anlaÇıldığından Zeytun'dan topla bir müfreze gönderilmiÇtir.

7. Halen Zeytun havalisinde BinbaÇı HurÇit Bey kumandasında Çu kuvvet vardır:

22. Alayın bir nizamiye taburu, Halep Mürettep Tümeni'nden 3 depo taburu, 2 süvari bölüğü, 2 cebel topu.

8. Adana ve Halep Vilayetlerinde asayıÇ genel olarak iyidir. Yalnız Adana'nın Dört Yol taraflarında bazı küçük çeteler vardır. Halep Vilayeti'nin Kilis taraflarında ahalide heyecan olduğu vilayetten bildirildiğinden tedbir-i ihtiyati olarak her olasılığa karÇı bir kuvve gönderilmiÇtir.

9. MaraÇ taraflarına gidecek olan Fahri PaÇaya göreçeği lüzum üzerine o havalideki askeri birlikleri derhal artırması emredilmiÇtir.

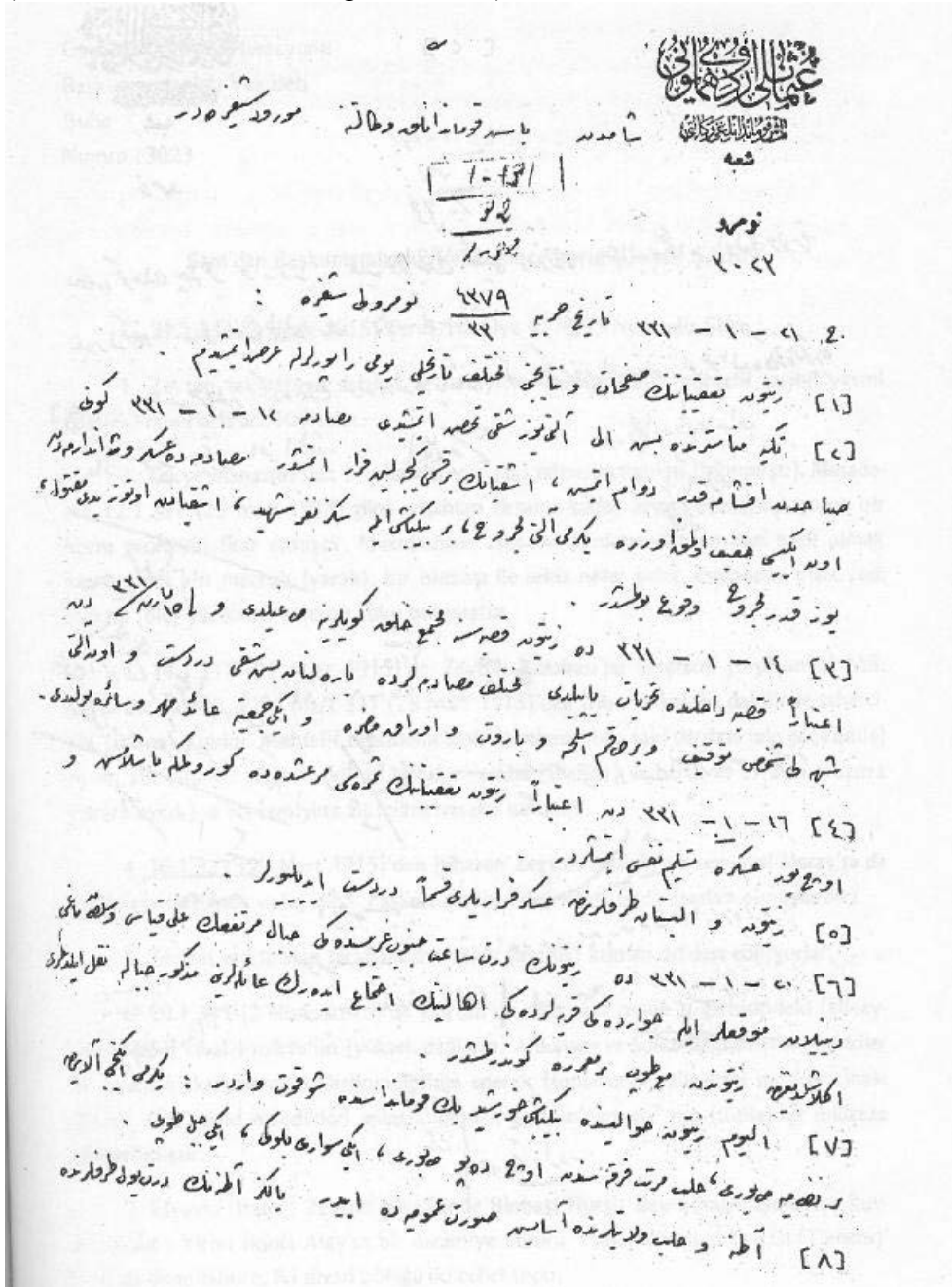
5 Nisan 1915

4. Ordu Kumandanı ve Bahriye Nazırı Cemal”

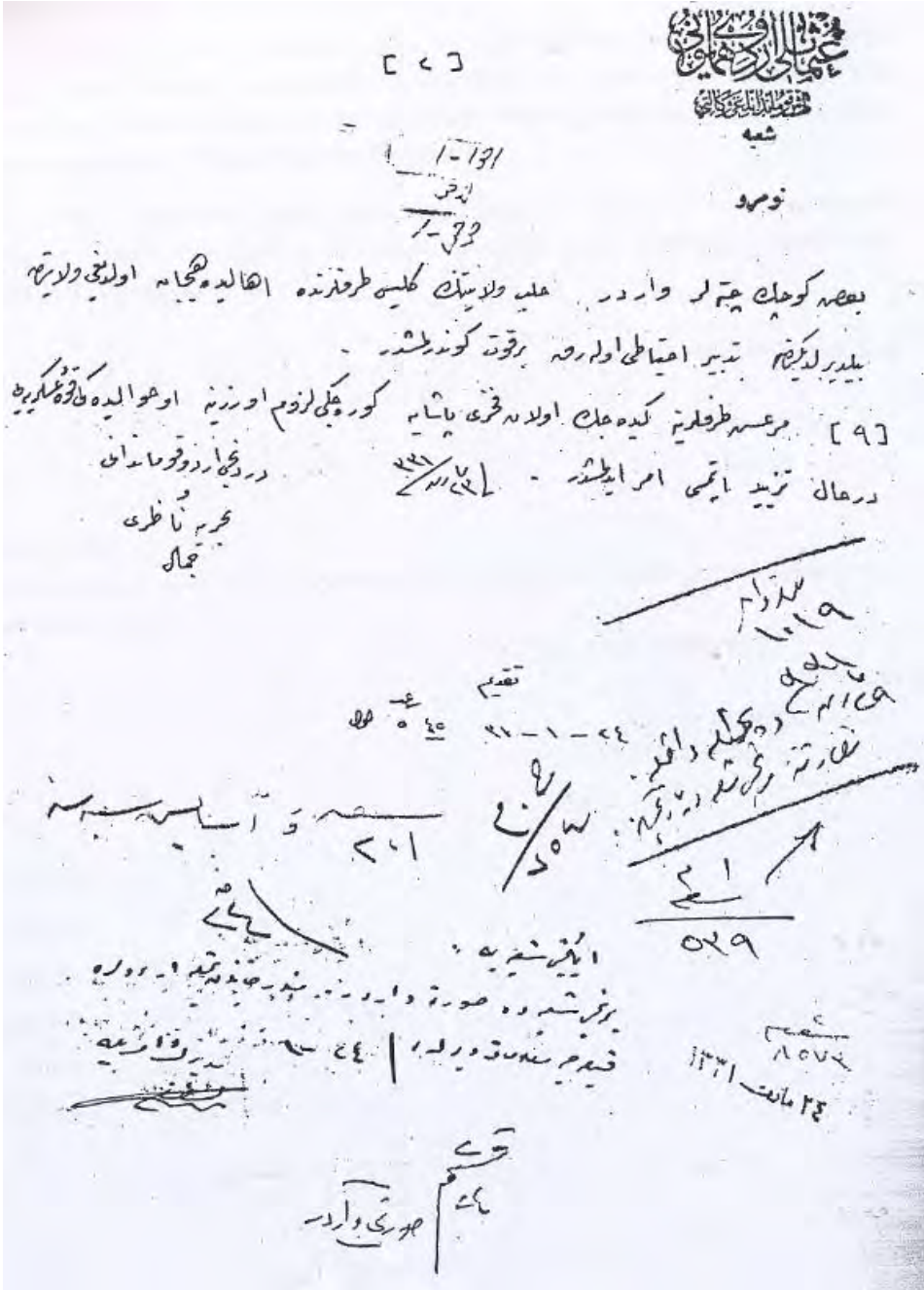
(A.T. B.D., S.86, 1987:Belge No. 2053).

Ek-3- Tekke Manastırı'nda Çıkan Çatışmayla İlgili Belgenin Orijinal Görünümü

(A.T. B.D., S.86, 1987:Belge No. 2053).

Ek-3- Tekke Manastırı'nda Çıkan Çatışmayla İlgili Belgenin Orijinal Görünümü
(A.T. B.D., S.86, 1987:Belge No. 2053).

Ek-4- Zeytinde Ermeni EĞkyaları tarafından 25 Mart 1915’de şehit edilen Jandarma BinbaÇı Süleyman Efendi

Ek-5- MaraG Sıncağı dahilinde Zeytun Kazası isminin Süleymanlı olarak değiştirilmesi ile ilgili iradenin Takvim-i Vekayi'de Yayınlanması

تکرار احمدانی تاریخی
۱۳۲۶

استانبول وولایات ایچون سته لک
پوسته اجرنبه برابر آئی آلیس
! یچن مجیده در

تاک اجنبه ایچون سته لک
۴۰ فراغدر

لسخه سی ۱۰ باره در

تقویم و وقایع

دولت عالیہ عثمانیہ تک جریده رسمیہ سیدر

[هر کونه نشر اولنور]

تاریخ آلیسی
۱۶۴۷

امور اداره به متعلق خصوصات
ایچون مطبعه عامره مدبرنبه
مراجعت اولنور

هاکم، اجرا و دفتر خاقانی اعلانیان
مقطوعاً بکرمی و دیگر اعلاناتک
پهر سطرندن ایکی غروش آلنور

نومرو: ۲۱۹۶ صالی: ۲۵ رجب ۱۳۳۳ و ۲۶ مایس ۱۳۳۱

قوانین و تقاضات

مرعش سنجانچی داخلنده زیتون قضاسی نامنک « سلیمانلی » یه
تحویلی حقنده اراده سینه

مرعش سنجانچی داخلنده زیتون قضاسی نامنک سلیمانلی تسمیه سی
تسیب اولنشددر .

بواراده سینه تک اجراسنه داخلیه ناظری مأمورددر .
۱۷ رجب ۱۳۳۳ ۱۹ مایس ۱۳۳۱

محمد رشاد

داخلیه ناظری صدراعظم
ملعت محمد سعید

ایکی جسر مصطفی پاشا و دیمتوقه ده انشا اولنه جق تحفظ موقعلری
ایچون صحیه نظارتی ۱۳۳۱ بودجه سنه ضمیمه تخصیصات
فوق العاده اوله رق ۲.۰۰۰.۰۰۰ غروشک صرفی
حقنده قانون موقت

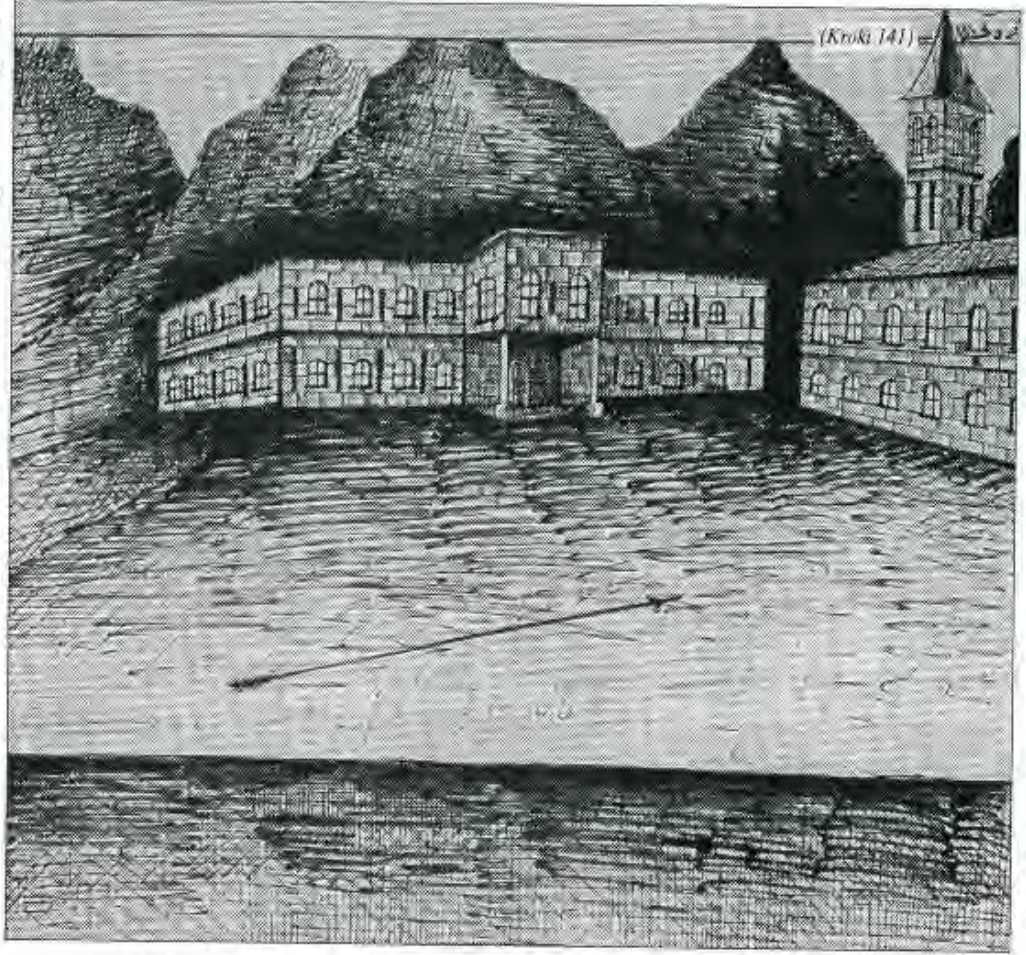
ماده: ۱ ایکی جسر مصطفی پاشا و دیمتوقه ده ایکی موقع تحفظ
انشاسنه وآلات و ادوات لازمه تک مایه سیبه مصارف سائره تک تسویه سنه
صرف اولنق اوزره صحیه نظارت تک بیک اوجیوز اوتوزر بودجه سنه
تخصیصات فوق العاده اوله رق ایکی میلیون غروش علاوه اولنشددر .

ماده: ۲ مذکور ایکی میلیون غروشک عندالحاجه نظارت
مشار الیه ایه آوانس اوله رق تسویه سنه مالیه ناظری مأذوندر .

ماده: ۳ اشبو قانون تاریخ نشرندن معتبردر .

ماده: ۴ اشبو قانونک اجراسنه صحیه و مالیه ناظری مأمورددر .

Ek-6- Sultan II. Abdülhamit tarafından Zeytun'da yaptırılan askeri kışlamanın Edip Bey tarafından çizilen krokisi.

Sultan II. Abdülhamid tarafından Zeytun'da yaptırılan askeri kışlamanın Edip Bey tarafından çizilen krokisi

Ek-7- Marağ T̄bur Ağası Binbaçı Mehmet Efendi ve 6 Jandarma Eri'nin Anısına Yapılan "gehitler Anıtı".

Ek-8- şehit Jandarma Binbaşı Süleyman Efendi ve Silah Arkadaşları Anısına Yapıtılan “Süleymanlı Şehitler Anıtı”.

Ottoman Soldiers Martered By Zeytun (Suleymanlı) Armenians

In this article, settlement of Armenians in Zeitun district and their dominance in Marash was examined chronologically in the course of history. After giving information about Armenian population in Zeitun, the bloody riots conducted by the Armenians 1890's were analyzed. The Aya Stefanos Treaty signed in 1878 was evaluated and 16th article of the Aya Stefanos and 61th article of Berlin Treaty was scrutinized in terms of what kinds of benefits the treaty provided for the Armenians. Furthermore, the assistance of the Western powers to the Armenians and their political and military support for the Armenian bandits were further examined. In the middle stages of the study, the main topic of the article, the Armenian mutinies in 1895 and in 1914-15 were fully evaluated. Also, the Ottoman reactions to the Armenian mutinies were dealt with.

With the 61th article of the Berlin Treaty, the Cyprus issue was put on the agenda of the Berlin Congress besides the Armenian problem. These negative developments provoked the Armenian terrorist organizations with an aim to establish an independent Armenian State. Later on, when the Armenian bandits realized that they could not establish an independent state with the help of three great powers (Britain, France and Russia) they began to conduct bloody rebellions and massacres in the many places of Anatolia. One of these places were Zeitun district. The Armenian riot started in 24 October 1895 and ended in 28 January 1896.

In this mutiny the geographical and demographical structure of Zeitun was important. Besides the importance of geographical situation of Zeitun, the provocations by Armenian secret organizations made a great impact on the Armenian population. This bloody riot organized by the many Armenian terrorist organizations took place only after long preparations. In this bloody riot, the Turks lost 20.000 people, 13.000 of them were soldiers. The Armenians lost only 125 people. In this mutiny, the leaders of the Armenian Committees who had lived in Europe led the Zeitun mutiny. Many Armenian Secret Committees supported this bloody riot by providing for money and arms.

After the Ottoman entry in the Great War in 29 October 1914, the Armenians took this opportunity with the aim of setting up an independent Armenian State. The Entente Powers deceived the Armenians promising them an independent state in order to provoke them against the Ottoman Government. The Armenians later on began to attack the Ottoman Army from the rear. The Armenian bandits also started a mutiny in Marash in order to weaken the rear front of the Ottoman Army in the Eastern Anatolia.

After the Ottoman Army declared a war preparation in 17 August 1914 the first riot took place in Zeitun. The Armenians in Zeitun refused to accept the Ottoman authority and they set up an "Armenian Fedayeen Regiment" in order to separate Zeitun from the Ottoman administration. When the Armenian demands were refused they began to rebel on 30 August 1914. Armenian soldiers in the Ottoman Army were also escaped to join the rebels. After the date 13th September

1914, the Armenian rebels began to attack Ottoman soldiers and ordinary people. After this news was reached in Zeitun 30 Turkish Gendarme left the Zeitun district because of the fear of Armenians massacre. The Governor of Marash send a battalion to Zeitun. The Government furthermore made a demand from the Porte to send fresh battalions to Marash because of the lack of adequate soldiers in that city. The declaration by General Maxwell, British Commander in Chief in Egypt stated that the British planned to make an attack in Ğkenderun and asked for the Armenian help in order to occupy that province. Afterwards the Armenians began to make preparations aganist the Ottoman army in February 1915.

In this date, the Armenian bandits comprised of 30 rebels attacked Ottoman regiment which transported arms and munitions killing 6 and injuring 2 Turkish gendarmes. The rebellions conducted by the Armenians in Zeitun continued up until the Tehcir event in 27 May 1915. The Ottoman army went to Zeitun towards the end of May 1915 in order to press the Armenian rebellion. Thereafter the rebels took shelter in the Tekke Monastery which was the most secure place in Zeitun. On 25 March 1915 there occurred a battle in the streets of Zeitun between the Ottoman zaptiehs and Armenian rebels. In this fights 26 Ottoman Soldiers were injured and Major Suleiman Bey and 7 soldiers were killed.

After the clashes the Zeitun Armenians who escaped from the province began to come together in Fındıcak. The bandits from Haçin and Marash joined the Zeitun Armenians and reached to a number at about 600 persons. Thereafter the Armenian bandits again rebelled in July 1915. When the rebellion was suppressed on 16 October 1915 the Turks lost 2000 soldiers. Muslim population in Zeitun lost their lives at about 4000-5000 persons. Armenian losts were 2100. After this suppression by the Ottoman Army the Armenian rebels again run away. As a result, comparing the rebellions by the Armenian bandits, the heavy Muslim losses came to occur in 1895 and 1915. Other biggest harm to Muslims came to happen at a time when the Zeitun bandits made a rebellion in Fındıcak after the event of Tehcir. Foreing sources indicated that 3000 Ottoman soldiers and 2000 civillions were massacred by the Armenian rebels.